

DRUHÝ ŽIVOT KOSTELA SV. BARBORY V KUTNÉ HOŘE

Jedna z kapitol obnovy katedrál v 19. století

Blanka Altová

Fakulta humanitních studií UK Praha

The Resurrection of St. Barbara's Church in Kutná Hora. A Chapter in the Cathedrals' Renovation in the 19th Century

Abstract: At the time when images are transferred physically, as well as virtually, in time and space and are used in new contexts, we tend to perceive buildings as static images or permanent artifacts, and some of them are even set as symbols for their durability in time and space. Namely, they stand amidst the movement caused by the human need for narration. In the chapter In the Search of Not Quite Lost Time, N. N. Taleb (2011, 87–88) writes: “Our tendency to perceive – more precisely, to introduce – narrative structure and causality are a symptom of the same disease: reduction in the number of dimensions.” Reduction of the narration of the past occurs, according to Taleb, either because of our inability to remember the actual plot or because we tend to interpret past events in our own favor. Both of these general observations can (must) be applied to history, and history can be seen as a reduction of the past carried out by the historian while being determined by the objectives of constructing causal connections based on available and understandable sources. The French psychologist and historian Michele de Certeau (1925–1986) writes about the power of the narrative act, which he already observes in the descriptive text (which precedes the interpretation): “Description is a culturally creative act, it has distributive power and performative strength” (Certeau, 1996, 88). So we have many reasons to accept that the texts of historians are not innocent and cannot be objectively valid, but they represent powerful forces with more-or-less hidden individual, as well as collective, goals. In this study, I follow the use of historical narratives – arguments used in the political discourse of the 19th century with an implicit objective: to raise funds for the restoration and the extension of St. Barbara's Church in Kutná Hora, both from the budget of the

Austrian Empire and from the Provincial Assembly of the Bohemian Kingdom. This political effort reflected the process of Czech national emancipation within the Habsburg monarchy in the period of European historicism. One must admit that despite a number of substantive and conceptual reservations about these texts today, these historical and political narratives have enabled St. Barbara's Church its significance, have kept it in religious service and in historical memory and consciousness, and have placed it on the national and world maps of art and cultural heritage. These narrations have had an undeniable impact on the practical implementation of the restoration work, i.e. what should be preserved from the past of the church and how, what should be added and what should be removed. Based on this example, it is possible to realize how narrations, for better or worse, have shaped and still shape our ideas of Czech and European identity and what affects our relationship to the nation and Europe.

Keywords: *Kutná Hora – Church of St. Barbara; cathedral renovation; historicism; nationalism*

V době, kdy se oobrazy přenášejí fakticky i virtuálně v čase i v prostoru a kdy se užívají ve zcela nových souvislostech, máme sklon vnímat stavby, které se v čase ani místě nemění, jako jakési statické obrazy, jako trvalé umělecké fakty, či dokonce symboly. Jejich historické i symbolické významy se však mění v rámci příběhů, které o nich – vždy s nějakým cílem – vytváříme. N. N. Taleb v kapitole s názvem „Hledání ne tak docela ztraceného času“ píše: „Naše sklony vnímat – přesněji řečeno zavádět – narativní struktury a kauzalitu jsou symptomem téže choroby: redukce počtu rozměrů“ (Taleb 2011: 87–88). K redukci množství událostí ve vyprávění o minulosti dochází podle Taleba buď kvůli naší neschopnosti pamatovat si skutečný děj, anebo také proto, že interpretujeme minulé události ve vlastní prospěch. Oba tyto obecné postřehy je možné (a nutné) aplikovat na historii a vidět ji jako redukci minulosti, kterou provádí historik při konstrukci příčinné souvislosti na základě jemu dostupných a srozumitelných pramenů a s určitými cíli (Horský 2009). Francouzský psycholog a historik Michel de Certeau píše o síle narativního aktu, kterou sleduje už v textu popisu (jenž předchází interpretaci): „popis je kulturně tvůrčí akt, má distributivní moc a performativní sílu“ (Certeau 1996: 88). Máme tedy mnoho důvodů přiznat si, že texty nemohou být objektivně platné, naopak, představují mocné síly, které mají více či

méně skryté individuální i kolektivní cíle. V této studii sleduji využití historických narací – argumentů v politické diskusi druhé poloviny 19. století, která měla jasné vytyčený cíl: uvést znovu do života téměř nevyužívaný městský kostel, respektive kapli, a získat finanční prostředky na restaurování a dostavbu kostela sv. Barbory v Kutné Hoře, a to z rozpočtu jak Rakouského císařství, tak zemského Sněmu Království českého. Kdysi reprezentativní městský hornický kostel sv. Barbory začleňují tyto narace do širších historických i uměleckých kontextů, a to buď státních, nebo národních, podle toho, kam byly žádosti o finanční prostředky adresovány – zda na říšskou radu, nebo českým i německým poslancům zemského sněmu. Úsilí o restaurování a dostavbu kostela je třeba vnímat také jako součást snahy katolické církve udržet a posílit si moc v rámci Rakouského císařství, ale současně si zachovat své místo v českém národním obrození. V neposlední řadě pak tato snaha spoluutvářela duchovní klima období historismu.

Je nutné uvědomit si, že i přes řadu věcných a koncepčních výhrad, které dnes k těmto textům můžeme mít, právě tyto historické a politické narace zajistily svatobarborskému kostelu v Kutné Hoře jeho další trvání, udržely ho v náboženské praxi i v historické paměti (nejen českého národa) a zanesly ho do národních i světových map uměleckého a kulturního dědictví. Tyto narace měly nesporný vliv i na praktické provádění restaurátorských prací, tedy na rozhodování o tom, co a jak bude z minulosti kostela zachováno, co bude doplněno a co odstraněno. Právě na tomto příkladu je možné si uvědomit, jak narace v dobrém i zlém utvářely a stále utvářejí naše představy o češství a evropanství a jaký mohou mít vliv na náš vztah k národu a k Evropě. Jakou roli může mít jazyk při utváření obrazu minulosti nejen v jedné konkrétní stavbě, ale skrze ni pak i ve společnosti. Role i vědomí narací může pomínout, ale stavba stojí a trvá v čase i prostoru a jsou v ní uloženy nejen sedimenty stáří, ale i důsledky pohybu, do kterého ji tyto narace uvedly.

V předkládané studii sleduji dějiny kostela sv. Barbory v Kutné Hoře od doby, kdy se začalo uvažovat o jeho obnově, tedy od čtyřicátých let 19. století, až k roku 1905, kdy bylo dokončeno restaurování stavby a kostel byl znovu vysvěcen. Na počátku zmíněného období měla tato původem středověká sakrální stavba stojící za hradbami města pouze status kaple, která byla jen příležitostně liturgicky využívána a spíše chátrala. K novému životu ji probudila snaha kutnohorských vlastenců zdůraznit historickou a uměleckou hodnotu stavby v rámci české národní agitace. Vlastenecká konstrukce dějin kostela se také stala východiskem i cílem teorie i praxe dobového restaurování historických památek. To vše se odehrávalo v kontextu sekularizace a utváření občanské společnosti,

nacionalizace církví a sakralizace národa, v době obnovy kamenných svědků minulosti jako národních památníků, v době, kdy se jako národní svatyně budovala muzea a výstaviště, nebo dokonce nádražní haly. Okolnosti obnovy římskokatolických kostelů i v takto sekularizované a nábožensky různorodé společnosti v Čechách v 19. století však vypovídají i o nezastupitelné roli katolické církve v daném společenském rámci. Narace, které vznikaly a sloužily v těchto komplikovaných procesech, přenášely významy pojmů z oblasti sakrální do oblasti profánní, obdobně se pak v umělecké praxi přenášely stavební typy, postupy, umělecké slohy a motivy z církevních staveb do profánní architektury a inženýrského stavitelství. Narace první poloviny 19. století, které v této studii sleduji, vznikaly na rozhraní historie, umění a politiky; teprve od sedmdesátých let se nůžky mezi nimi začínají rozevírat. V naracích politiků však nadále setrvaly emočně vypjaté řečnické figury národněromantické historiografie. Vycházím především z textů proslovů poslanců říšské rady a českého zemského sněmu, které podle stenografických záznamů vybral a zařadil do své knihy *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. Panny Barbory 1884–1905* (vydané v Kutné Hoře v roce 1905) kutnohorský římskokatolický kněz a kulturní činovník, aktér tohoto procesu, Karel Vorlíček.¹

Tato studie je částí většího rozpracovaného celku, který připravuji spolu se svým manželem, restaurátorem Jaroslavem Altem, a v němž jako pramen využíváme vybrané narace historiků a historiků umění druhé poloviny 19. století, narace vzniklé v souvislosti s přípravou podkladů nebo se samotným procesem restaurování svatobarborského kostela. Z doposud zpracovaných odborných textů je zřejmé, že příběh kostela byl cíleně formulován tak, aby přispěl k vyzdvižení významu středověkých stavebních památek na českém území i k upřesnění národní (české nebo německé) charakteristiky gotického stylu a jeho fází, případně i k upřesnění národní příslušnosti významných stavitelů kostela. Polemika českých a německých historiků a historiků architektury se odrážela i v širším společenském diskurzu a v politických naracích. Zemský, státní, ale zároveň i církevní a národní příběh kutnohorského kostela vznikl na pomezí regionální vlastenecké osvěty, akademických dějin umění, historie a také politiky. Stavba zasvěcená sv. Barboře měla v té době církevněprávní význam kaple a ani v minulosti nebyla biskupským kostelem² – tedy katedrálou, dómem – v církevněprávním

¹ Informace o Vorlíčkově činnosti v Kutné Hoře přináší Provas 2010: 12–16.

² Kutná Hora nebyla nikdy sídlem římskokatolického biskupa. Italští světící biskupové, kteří ve městě působili a světili utrakvistické kněze, užívali kostel sv. Jakuba.

významu. Až v tomto příběhu byla zařazena do evropské katedrální architektury.³ Sleduji tedy „vztah uměleckého díla a kontextu“⁴ – začátek druhého života kostela sv. Barbory – ve vybraných „narativních aktech“⁵ a ve stavbě samotné. Dějiny stavby vnímám v kontextu střetu českého a německého národního hnutí, které podnítilo studium středověké architektury, a zejména v kontextu obnovy evropských středověkých katedrál. Příběh uzavírám rokem 1905, kdy byl restaurovaný a dostavěný kostel znovu vysvěcen, sloužil jako filiální kostel kutnohorské farnosti, ale byl vnímán i jako symbol města a reprezentace významné minulosti již emancipovaného českého národního celku.

Národní téma v architektuře

Nový život dalo kutnohorskému kostelu sv. Barbory české národní obrození. V historických, uměleckých i politických naracích druhé poloviny 19. století se přikládaly národní významy buď provázanosti stavby s tradicí místa (zemský patriotismus), v té souvislosti se zdůrazňovala i kvalita a náročnost provedení stavby jako výsledek práce národa, důkaz jeho zbožnosti a obětavosti, který se měřil výší investic. Národní „svéráz“ měl i architektonický sloh, respektive jeho estetický charakter (sloh vyjadřoval ducha národa). S postupem doby se sledoval i etnický původ stavitele – umělce, nejdříve podle místa narození a posléze i podle znění jména a jazyka, který údajně užíval. Tyto zřetele se sledovaly v historickém bádání a promítaly se i do praktického restaurování staveb. Je možné sledovat, jak historické texty – narace interpretovaly viditelné znaky architektury a ovlivňovaly, co bude v historické stavbě zachováno, zdůrazněno a co bude odstraněno. Narativní akty dějin umění se nejen tehdy, ale stále, mohou podílet na konstrukci národních identit tak, že ve svých výkladových strukturách zdůrazňují vztah díla k místu, k regionu a k osobnostem s nimi spjatými a v charakteristice forem a obsahů uměleckých děl odhalují národní příslušnost, rysy,

³ Pojem katedrála se v té době už neužíval pouze v církevněprávním významu jako označení kostela biskupského, ale také označoval architektonický typ několikolodního gotického kostela s většinou plně rozvinutým opěrným systémem, s tzv. vysokým chórem, kolem kterého probíhá ochoz, často lemovaný kaplemi.

⁴ Významem pojmu kontext a vzájemným vztahem uměleckého díla a kontextu se zabývá skotský historik umění a vizuální kultury Norman Bryson (Kesner 2005: 261–286).

⁵ Pojem „narativní akt“ užívám v souladu s konceptem francouzského antropologa Michela de Certeau, který v textu *L'invention du quotidien* (česky jako *Vynalézání každodennosti*) dokládá, že „popis je kulturně tvůrčí akt, má distributivní moc a performativní sílu“ (Certeau 1996: 88).

ducha apod. Zatímco architektonická díla trvají v prostoru, narativní akty mohou měnit kontexty – rámce jejich výkladu a často i (jak vědomě, tak nevědomě) koncepcie praktického restaurátorského zásahu.

Zájem o středověké stavební památky se v habsburské monarchii nejdříve soustředil na romantické studium minulosti národů a stal se součástí programu národních hnutí, národní agitace. V Rakouském císařství se etnické rozdíly už od roku 1850 zpracovávaly kartograficky (od roku 1880 i statisticky – sčítání lidu). Rozhodujícím kritériem při těchto úředních evidencích nebyla národnost, protože to byl v té době příliš složitý pojem, ale jazyk. V rakouské ústavě z roku 1867 bylo stanoveno, že „všichni národové ve státě mají rovné právo, a každý má neporušitelné právo chovati a vzdělávati národnost a řeč svou“ (Michel 2010: 16). Neevidoval se mateřský, ale obcovací jazyk. Ovšem v kontaktu s úřady, a zejména v oblasti vzdělání, intelektuální nebo umělecké kariéry, byla až do roku 1882 pro Čechy (i ostatní menšiny) znalost němčiny nutná. Architektura spjatá s místem a jako monumentální složka vizuální kultury měla v těchto podmínkách specifickou roli. Mohla být interpretována jako „kamenné dědictví“ národa, projev národního ducha (svérázu) v daném místě (domov, vlast) a mohla národ v tomto místě žijící definovat z hlediska nikoli jazykového, ale kulturního. V 19. století byl pocit příslušnosti k českému království – k zemím Koruny české – stále velice silný. Zásadním politickým orgánem byl pro Čechy zemský sněm. Česká země (Böhmen) byla historickým domovem nejenom Čechů, ale také jiných etnik, mezi nimi především Němců. Ve fázi národních hnutí si tedy toto území z historických důvodů nárokovali jak Češi, tak Němci. Němci přitom byli ve výhodě, protože užívali úřední jazyk multietnické monarchie, zároveň tedy i jazyk kulturních elit všech německých zemí, jako svou mateřštinu. Prostřednictvím německého jazyka a kultury se vztahovali k české zemi (Böhmen) také Němci, kteří nebyli příslušníky existujícího Rakouského císařství. S Němci v Rakousku je mohla spojovat i představa o obnově již neexistující Svaté říše římské německého národa a vytvoření samostatného německého státu. „Promítnutí národa do prostoru se v 19. století stalo jakousi obecnou kulturní potřebou, nejprve u státních národů, ale záhy také v masové fázi národních hnutí. ... Národní prostor byl chápán jako domov a měl proto své kvalitativní charakteristiky jako národní krajina: národ byl symbolizován jistým krajinným typem s jistou strukturou národně relevantních lokalit. Podle Simona Schamy byla národní identita závislá na topografii a obrazu domova“ (Hroch 2009: 259). Zároveň byly Čechy (Böhmen) nejenom domovem, ale i vlastí všech zde žijících obyvatel a součástí širší vlasti obyvatel Rakouského císařství. Z pozice vládnoucí dynastie se uplatňovala snaha o dynastickou, nikoli

etnickou definici rakouského národa, která se v oblasti architektury projevovала prosazováním státního (tzv. úředního) slohu již od poloviny 18. století, a zejména pak od josefinských reforem stavebních úřadů. Tato v podstatě ještě středověká koncepce národa jako všech poddaných jednoho panovníka ztroskotala v revoluci roku 1848.

V politických, historiografických, topografických, ale i uměleckých naracích zdůrazňovaná láska k národu a k vlasti v 19. století pronikavě změnila politickou i uměleckohistorickou mapu Evropy. Tato láska se ocitla na vrcholu společenských idejí a stala se výrazem víry v nadosobní, obecné hodnoty, povyšující cíle pospolitosti nad soukromé či stavovské zájmy. „Nacionalismus zrodil nové národy a podnítl vznik nové kultury,“ píše J. Vybíral (2002: 141) v eseji o hledání národního stylu. Jak uvedl Miroslav Hroch, v 19. století byl ve veřejném mínění národ považován za „odvěkou kategorii, jejíž objektivní existenci je možno a nutno oživovat, obrozovat, poněvadž je specifickou hodnotou lidského rodu“ a ve vědeckých textech byl národ definován „objektivními“, empiricky zjištěnými, respektive ověřitelnými rysy, charakteristikami, mezi nimiž obvykle na prvním místě figurovaly ve střední a východní Evropě charakteristiky kulturní a jazykové v kombinaci s nejrůznějšími prvky dalšími – od politických vazeb přes vazbu k teritoriu až po „pouto krve“ (Hroch 2009: 18).

Je evidentní, že v urbanismu i v architektuře se uchovávají sémantické sedimenty, které mají dlouhodobý účinek. Výrazné stavby i místa mohou nabýt symbolického významu, který se přenáší, posouvá, vyprazdňuje a nově naplňuje v čase a může se stát motivem identit pro různá společenství. Kutnohorský kostel původně zasvěcený Božímu tělu a sv. Barboře od svého počátku v osmdesátých letech 14. století⁶ vznikal a podnes se v městském obrazu jeví spíše jako symbol než jako nezbytná církevní stavba. Měl se stát reprezentací náboženského bratrstva horníků (důlních podnikatelů) z předměstí Na Cechu, záhy celé městské obce královského horního města. Z pramenů i pozdějších výzkumů víme, že to byli z jazykového hlediska většinou Němci⁷ i Češi, ale tehdy svou identitu zakládali na vztahu k městu – království a stavovské a profesní příslušnosti. Po husitských válkách se Kutná Hora stala utrakvistickým městem, katolíci z města většinou odešli a nově příchozí byli původem i jazykem Češi. Kostel

⁶ Dnes se počátek jeho výstavby datuje do roku 1384. V roce 1388 byl vysvěcen první oltář a v roce 1391 hlavní oltář v chóru. Údaje o svěcení oltářů uvádí Kurka 1915: 136.

⁷ Vznik Kutné Hory je spojen s vlnou německé kolonizace v polovině 13. století ze starších báňských oblastí.

sv. Barbory byl dekretem císaře Zikmunda v roce 1437 sice vyhrazen katolíkům, ale těch bylo tak málo (a po obnově sedleckého kláštera užívali raději tamní kostel), že jej společně s přilehlým hřbitovem a školou užívali utrakvisté, a to až do příchodu jezuitů do Kutné Hory v roce 1626. Jezuité monumentální kostel nad městem (včetně hřbitova a školy) zabrali. Symbolicky i prakticky obsadili reprezentativní městský kostel, v jeho sousedství si postavili kolej – ovládli tak městské panorama. Využili význam, polohu i kapacitu kostela v procesu rekatolizace nekatolického obyvatelstva města i okolí a pořádali v něm působivé bohoslužby, náboženské slavnosti i divadelní představení. Jezuité kostel i Kutnou Horu opustili v roce 1773, kdy byl řád papežem Klementem XIV. zrušen. Kostel však poté nebyl vrácen městu, ale spravoval ho státní studijní fond ministerstva kultu a vyučování. Římskokatolická církevní správa kostel sice využívala, ale jen příležitostně jako kapli. *De iure* neměl statut farního nebo filiálního kostela, ale na jeho údržbu docházely pravidelné týdenní královské platby (od roku 1510), které měl ve své kompetenci kutnohorský horní úřad, od roku 1852 městská rada. V polovině 19. století, kdy bylo zřejmé, že je kaple v havarijním stavu, se městská a duchovní správa zabývala otázkou, kdo za tuto situaci nese odpovědnost a kdo ji tedy bude řešit. Kutnohorská duchovní správa i biskupství v Hradci Králové vyzývalo v roce 1854 ministerstvo kultu a vyučování, aby byly schváleny pravidelné roční dotace na celkové restaurování stavby, protože padající ozdoby ohrožovaly lidské životy (Vorlíček 1905: 238). V této žádosti se nezdůrazňoval církevní význam stavby, který v té době byl vskutku zanedbatelný, ale argumentovalo se slovy, že stavba je „velikolepým pomníkem umění stavitelského ze středověku“. Tak začínají dějiny narací, které kostelu sv. Barbory zajistily „druhý život“.

Jak se z filiální kaple stala katedrála nad městem?

I když svatobarborský kostel nikdy nebyl katedrálou v církevněprávním významu a v určitých obdobích měl pouze statut filiálního kostela nebo kaple, v průběhu první poloviny 19. století se k němu postupně začínala obracet pozornost umělců, vlastenců, historiků i architektů, kteří si všímali jeho historického a uměleckého významu a skrze něj ho začleňovali do programu evropského „katedrálního hnutí“. Díky své historické i typologické vazbě na katedrálu sv. Víta v Praze, a zejména díky své poloze a výrazné siluetě se stal i ikonickým obrazem „katedrály nad městem“, který se po roce 1800 začal postupně utvářet v evropské romantické malbě. Tak ho zobrazil v roce 1843 pražský rodák, v té

době ještě student pražské malířské Akademie, Ferdinand Lepié (1824–1883).⁸ Svatobarborský kostel na Lepiéově obraze je představen ve své barokní podobě na dramaticky promalovaném a předdimenzovaném vysokém skalisku z pohledu z údolí Vrchlice, na pozadí oblohy, v níž slunce prosvítá mezerou mezi bouřkovými mraky. Velikost chrámu je umocněna poddimenzovanou vedutou města. I když zatím není možné doložit kontakty Lepiého s okruhem českých vlastenců v Kutné Hoře, je zřejmé, že doba romantismu, která podnítila jeho zájem o kutnohorské středověké stavby, zároveň také působila na některé lékaře, učitele, úředníky, obchodníky a řemeslníky, kteří své národní vědomí zakládali na vztahu k městu a jeho minulosti a jejím architektonickým reliktvům. V době, kdy vznikaly Lepiého kutnohorské obrazy, je možné také sledovat počátky soustředěného úsilí českých vlastenců v Kutné Hoře probudit zájem státu i širší veřejnosti o obnovu kostela sv. Barbory. Byla to jediná kutnohorská stavební památka, která mohla českým vlastencům otevřít přístup k fenoménu evropského katedrálního hnutí té doby. Skrze historickou i uměleckou provázanost kutnohorského kostela s katedrálou sv. Víta v Praze si tak otevírali cestu nejen k tomuto hnutí, ale zároveň i do českého historického vědomí. Nakonec i okolnost, že svatobarborský kostel byl od roku 1773 stále ještě v majetku státu, respektive státního studijního fondu, jim umožnila, aby se s žádostí o finanční zajištění obraceli na říšskou radu a zemský sněm a nemuseli se zcela spoléhat na podporu obyvatel města a okolí, městských orgánů nebo duchovní správy.

Jako „katedrální hnutí“ bývá označováno úsilí jedinců, kteří iniciovali založení spolků („jednot“) pro restaurování a dostavbu konkrétních katedrálních staveb a se státní podporou pak soustředili finanční prostředky, vyhledávali potřebné historické prameny a odborné síly pro realizaci tohoto úkolu, vykonávali pak i dohled nad jeho průběhem a v rámci těchto aktivit vytvářeli narace, s jejichž pomocí své cíle prosazovali v širším společenském rámci a ozřejmovali jejich smysl. V období romantismu byl v těchto naracích s velkolepostí katedrál⁹ spojován pojem „vznešenost“, který Veselý chápe jako sekularizovanou verzi dřívějšího teocentrického chápání nekonečna (Veselý 2008: 226). Takto výrazné

⁸ Olejomalba na plátně, České muzeum stříbra v Kutné Hoře. Lepié v době svých studií zajížděl opakovaně do Kutné Hory, z roku 1839 pochází jeho obraz městského kostela sv. Jakuba (olejomalba na plátně, České muzeum stříbra v Kutné Hoře). V následujících letech, již po dokončení studia, maloval řadu pohledů na katedrálu sv. Víta v Praze, Pražský hrad nebo Strahovský klášter i veduty významných evropských měst.

⁹ Ale také s vysokými pohořími, rozlehlými mořskými hladinami, vodopády, s výraznými atmosférickými a světelnými jevy na nebi apod.

gotické, jako by z přírody rostlé stavby měly velký potenciál komunikovat na značnou vzdálenost, daly se nejen obrazně popsat, ale také vizuálně zachytit jako fragmenty středověkého univerza a zároveň reprezentace¹⁰ jednoty budoucího ideálního světa. Vedle narací bylo působivou prezentací této vznešenosti také výtvarné umění. Téma „katedrály nad městem“ je obvykle spojováno s obrazy pruského architekta Karla Friedricha Schinkela (1781–1841). Mezi lety 1811 a 1815 namaloval několik obrazů ideálních katedrál (a jejich variant),¹¹ aby vyjádřil, jak řekl: „krásnou melancholii, která naplňuje srdce vírou při pohledu na všeovládající kostel“¹² a opěvoval v gotice „moc ducha nad materiálním světem“ (Ullmann 1987: 13). Schinkel poprvé navštívil Prahu v roce 1803. Při této příležitosti si také pořizoval studijní kresby interiéru svatovítské katedrály a nádvoří před vstupem do ní (Machalíková 2005: 72–73). Ve stejném roce Schinkel podnikl italskou studijní cestu, při níž se seznamoval s architekturou, kterou zachycoval v běžných architektonických kresbách, ale zároveň také s malířskými technikami, protože se chtěl stát malířem. Jako malíř samouk (neprošel malířskou akademickou přípravou) překračoval kresebný záznam viděného „preromantickými“ obrazy městských panoramat (např. Palerma) nebo i jednotlivých kostelů: chrámu sv. Marka v Benátkách či katedrály v Miláně v měsíčním svitu ad. V roce 1810 se Schinkel na výstavě v Berlíně setkal s některými obrazy Caspara Davida Friedricha. V té době se rozhodl, že se bude věnovat spíše architektuře než malbě. Přesto však v následujících pěti letech vytvořil ještě několik obrazů ideálních katedrál a městských vedut. Katedrální téma ho zajímalo i jako architekta. V roce 1816 Schinkel navštívil katedrálu v Kolíně nad Rýnem.¹³ V té době už bratři Boisseréeové plánovali opravu a dostavbu kolínského dómu i dalších středověkých památek v Porýní a Goethe o rok dříve doprovázel do Kolína pruského politika svobodného pána von Steina. Jak zprostředkoval E. Ullmann, Goethe při pohledu na kolínský dóm sice „pocítoval jistou nechuť k obrovskému torzu podobajícímu

¹⁰ K významu fragmentu v době romantismu podrobněji Veselý 2008: 221–226.

¹¹ V roce 1811 Gotická katedrála (Gotische Kathedrale – Stiftung Preußische Schlösser und Gärten Berlin–Brandenburg, Schloß Charlottenburg), v roce 1813 Gotická katedrála nad vodou (Gotische Kathedrale am Wasser – München, Neue Pinakothek), v roce 1815 Kostel na skále nad mořem (Kirche auf einem Felsen am Meer – Alte Nationalgalerie Berlin) a Středověké město nad řekou (Mittelalterliche Stadt an einem Fluss – Nationalgalerie, Staatliche Museen zu Berlin).

¹² Dostupné na <http://www.smb.museum>, Staatliche Museen zu Berlin, text k výstavě *Romantik und Mittelalter. Architektur und Natur in der Malerei nach Schinkel*, Alte Nationalgalerie, 14. September 2012 – 24. Februar 2013 [cit. 2013–10–18].

¹³ Kolínská katedrála se stavěla od roku 1248 a byla to první klasická katedrála na německém území (vychází z řešení katedrály v Amiens), v roce 1560 byla stavba zastavena (Ullmann 1987: 159–160). V roce 1818 byl Kolín (od roku 1795 obsazený Francouzi) připojen k Prusku.

Pohled na kostel sv. Barbory v Kutné Hoře. Olejomalba, Ferdinand Lepić 1834.
ČMS v Kutné Hoře (archiv autorky).

se zřícenině, velmi však na něj zapůsobila architektura chóru: *Zde nás naplňuje milý úžas, trneme radostí a shledáváme svou touhu více než naplněnou.*“

Romantický citově vypjatý vztah Schinkela i Goetheho ke katedrále zapadá do kulturně-historického a politického kontextu snah o sjednocení Německa, do něhož bylo prostřednictvím dobových politických, historických i uměleckých narácí postupně vtaženo i dokončení stavby gotického kolínského dómu. V *Základech gotické architektury* Friedricha Schlegela z let 1804–05 byla gotika

prezentována jako německý sloh a její charakteristika se pak užívala k vymezení „ducha“ německého národa v jazykově-etnickém smyslu. Skutečné i imaginární „katedrály nad městem“ byly uvedeny do souvislosti s německým národním hnutím, v němž se vztah ke středověké, respektive gotické, minulosti stal základní komponentou konstruktů německého národa. Gotika se v tomto kulturním konstruktu stala výrazem německého ducha a obdobím „zlatého věku“ německého národa. Takže Schinkelovy obrazy německého „zlatého věku“ nejsou jen zdrojem nacionální ideologie, ale zároveň i jejím výtvořem, stejně jako následné puristické restaurování kolínské katedrály, které nebylo vedeno myšlenkou zachovat a obnovit to, co v minulosti bylo, nýbrž úsilím vytvořit, co podle panujícího názoru být mělo. Zájem o středověkou architekturu také vyvolal změnu slohového módu – zatímco (novo)klasicismus se vracel přímo k objevené antické tradici, ke středověku se architektura navracela prostřednictvím znovuoobjevované gotiky (nebo také renesance). Využívání tvarosloví různých historických slohů vedlo ke slohové pluralitě a toto období (cca 1820–70) pak bylo zpětně označeno jako raný historismus. Obnova katedrál vedla k objevení gotiky a zavedení novogotiky (a to zejména v dostavbách a novostavbách sakrální architektury) jako slohu, který vyjadřuje morální hodnoty křesťanství a zároveň slouží jako prostředek národní obnovy.

Je také nutné si uvědomit, že praktický vztah ke gotickým stavebním památkám se v německých zemích začal utvářet po skončení napoleonských válek, což ovlivňovalo vztah k francouzské kultuře, který se mj. promítl i do otázky, jakého původu je gotika – německého, nebo francouzského? Ve Francii na konci 18. století byl patrný radikální odklon od všeho středověkého, neboť středověk byl spojován s „tyranii králů a kněží“, až ve třicátých letech 19. století probudil romantismus¹⁴ ve Francii zájem o středověké památky. Zájem o středověké sakrální stavby se v některých německých zemích i v habsburské monarchii postupně prosazoval po roce 1800 v rámci hnutí za obrodu katolické církve, v němž se kladl důraz na křesťanské a duchovní hodnoty. V intelektuálních a uměleckých kruzích katolických zemí se projevovaly snahy vrátit se do středověku, kdy v křesťanském světě vládla jednota. Se středověkem bylo v té době také spojováno přesvědčení o niterné zbožnosti, o souladu člověka se světem, které se zakládalo na výkladu středověkého vztahu mikrokosmu a makrokosmu. Bohem stvořený svět (a řád) se člověku jevil nejen v jeho individuu, ale i v přírodě. O „přírodním původu“ gotiky se uvažovalo už v průběhu 18. století. Tyto úvahy byly reflektovány i v Čechách

¹⁴ K významům a obsahu pojmu romantismus Hrbata – Procházka 2005.

(zejména v zahradní tvorbě soukromých sídel). Středověké stavby jako veřejné památníky české minulosti a dominanty české krajiny (tedy vlasti a domova) se ve třicátých letech 19. století staly cílem poutí českých vlastenců i romantických umělců.¹⁵ Romantismus jako umělecký směr byl reakcí na osvícenecký racionální přístup ke světu a na proces jeho postupné sekularizace. Romantická senzibilita a imaginace čerpala z křesťanské víry a zároveň k ní směřovala, nacházela odezvu u všech křesťanů, ale nejvíce konvenovala katolické tradici a vedla k tomu, co je v kulturní i církevní historiografii označováno jako „druhá konfesionalizace“ (Putna 1998: 1–3). České kulturní prostředí bylo zasaženo zejména německým romantismem. To, co obě prostředí v dobrém i zlém spojovalo, byl německý jazyk, který umožňoval sdílení německy zaznamenané kultury a vzdělanosti, migraci studentů a učitelů, umělců, intelektuálů a dalších. Odlišné ale bylo konfesní složení obyvatelstva obou kulturních prostředí, postavení římskokatolické církve ve společnosti a historická paměť. V německém romantismu se vytvořily těsné vazby mezi malířstvím, hudbou, poezií a filosofií, které se podle možností přenášely i do odlišného kulturního prostředí Čech. Významným uměleckým tématem romantismu byla příroda, respektive spiritualizovaná krajina – pojitko mezi člověkem a Bohem –, proto byla pocíťovaná jako něco posvátného. Výstižně to vyjádřil saský malíř C. G. Carus: „Při pohledu na úžasnou jednotu krajiny v přírodě si člověk uvědomuje svou vlastní nepatrnost, cítí, že vše je obsaženo v Bohu, sám se ztrácí v nekonečnu a jako by se zřikal své individuální existence.“ Ústřední kompoziční figurou imaginární romantické krajiny se v textech i obrazech staly stavby ideálních katedrál inspirované reálnými středověkými stavbami, o jejichž obnovu se usilovalo.

Výrazným podnětem pro vznik evropského katedrálního hnutí bylo založení spolku pro dostavbu kolínského dómu v roce 1840. Spolek vznikl s podporou pruského krále Fridricha Viléma IV. a vytkl si za cíl obnovu a dostavbu ve středověku nedokončené kolínské katedrály jako „národního památníku“ (Nipperday 1968). Následovalo zakládání obdobných spolků pro obnovu gotických katedrál na území Pruského království i Rakouského císařství. Rakouská tajná policie pozorně sledovala (a omezovala) kontakty habsburských poddaných s aktéry pruských spolků,¹⁶ aby zabránila šíření představy o velkém společném

¹⁵ O vztahu gotiky, přírody a krajiny viz Machalíková 2005: 148–149.

¹⁶ Rakouské státní policii byly kontakty českých vlastenců s pruskými Němci podezřelé, protože spojovali obnovu kolínské i dalších katedrál s ideou obnovy Svaté říše římské německého národa, respektive tedy společného státu všech Němců – i těch, co žili na území Rakouského císařství. Pro české vlastence neměla etnický a jazykový podložená otázka, zda je gotický sloh slohem národním, v té době

státě všech Němců. Na jedné straně s odborným zájmem a na druhé s určitou rezervovaností¹⁷ sledovali německé „katedrální hnutí“ čeští vlastenci. Rakouské i české vlastenectví se v té době zakládalo na zemskopatriotické a historické argumentaci. Obnova katedrály sv. Štěpána ve Vídni a katedrály sv. Víta v Praze byla pokračováním snah o údržbu a restaurování významných církevních a státních staveb spojených s výkonem a povahou světské i církevní moci, v nichž byly soustředěny kultury zemských patronů, ostatky panovníků i církevních představitelů.¹⁸ Nicméně příprava kolínského projektu, stavebně-historický průzkum a dokumentace stavby, vyhledávání dobových písemných pramenů, plánů, úvah nad dobovými řemeslnými postupy a organizací práce ve stavební huti – i její obnova –, to byly postupy, které ovlivnily restaurování katedrál a středověkých památek v habsburské monarchii možná více než francouzské příručky a teorie péče o národní dědictví. Tyto poznatky se předávaly díky osobním kontaktům aktérů katedrálního hnutí. Fakt, že si Němci přivlastňovali gotiku jako „svůj“ sloh, však mezi českými vlastenci vzbuzoval jistou nedůvěru a neochotu považovat gotiku i za svůj národní sloh.¹⁹ Ovšem jejich snaha o restaurování a dostavbu svatovítské katedrály v předběžné Praze znamenala i počátek široké diskuse o významu středověkého umění v Čechách (Machalíková 2005: 63).

Goethovým současníkem v Praze byl František Lothar Ehemant, který je autorem první novodobé uměleckohistorické práce o středověké architektuře v Čechách a popisu svatovítské katedrály a starších plánů na dostavbu, který vznikl po obnovení prozatímního průčelí (od roku 1773) před korunovací Leopolda II. na českého krále (Machalíková 2005: 29–35; 64). Jako první představil pražskou katedrálu jako uměleckou a historickou památku, ale nenavázal na Goethovu interpretaci gotiky jako národního slohu a gotického architekta jako národního génia.²⁰ Autoři, kteří pak z Ehemanta čerpali, zdůrazňovali

---

ještě „význam a opodstatnění, protože i národní aspekty byly hledány v zemsko–patriotických a historických souvislostech a češství nebylo spatřováno v kontrastu k německy mluvícím obyvatelům země ani ve vzduchu k rakouskému panovníkovi“ (Machalíková 2005: 95 s odkazem na Kořalku 1996: 16–82; Petrasovou 1997: 145–146).

¹⁷ Odmítání novogotiky pro veřejné stavby v Čechách uvádí Petrasová 1997.

¹⁸ Viz *Průvodce katedrálou Sv. Víta* od M. Pešiny z roku 1837.

¹⁹ O průběhu diskuse o gotice v Čechách viz Machalíková 2005: 64–66. Pro české vlastence se stali Němci vzorem až na začátku sedmdesátých let 19. století (tedy po sjednocení Německa v roce 1871). Německé národní hnutí se však přece jen stalo bohatým zdrojem podnětů, jak píše J. Vybíral a odvolává se při tom na slova českého politika F. L. Riegera z roku 1871: „Cokoli němečtí krajané naši dělají užitečného, cokoli krásného způsobují, to zdobí i naši vlast, my to rádi uznáváme, jejich čest je naše čest“ (Vybíral 2002: 142).

²⁰ J. W. Goethe: *Von deutscher Baunkunst* z roku 1772.

podobně jako on především vizuální kvality interiéru a technického provedení gotického chóru, aby zdůraznili nutnost katedrálu dokončit v gotickém slohu, který vnímali jako výraz duchovnosti křesťanského středověku. Současně s uměleckohistorickými a průvodcovskými texty z přelomu 18. a 19. století vznikaly i kresby a malby katedrály od Ludvíka Kohla a Václava Verniera (Machalíková 2005: 70, 63–64; Pánková 1971; Pánková 1984) a v roce 1803 i již zmiňované kresby Friedricha Schinkela. O obnovu a dostavbu svatovítské katedrály se u vídeňského dvora snažily české stavy i představitelé arcibiskupského úřadu v Praze vždy, když se měla v české královské korunovační a pohřební katedrále odehrát nějaká významná událost. Po korunovaci Leopolda II. v roce 1791 to mělo být 100. výročí kanonizace Jana Nepomuckého v roce 1829 a poté korunovace Ferdinanda V. v roce 1836. Využít tyto příležitosti se však nepodařilo. Až ve čtyřicátých letech se, v souvislosti s blížícím se výročím 500. výročí založení pražského arcibiskupství a položení základního kamene ke stavbě svatovítského chóru, svatovítskému kanovníkovi Václavu M. Pešinovi, představiteli české zemské šlechty Františku hr. Thun-Hohensteinovi a purkrabímu Antonínu Františku hr. Kolowratu-Libštejnskému (kteří připravovali již oslavy roku 1829) podařilo získat panovnický souhlas k zahájení prací. Stavební podklady připravovali od roku 1842 profesor pražské polytechniky Carl Wiesenfeld a stavitel Josef Kranner (Petrasová 2009: 559).²¹

V roce 1844 dal císař souhlas k založení spolku k dostavbě svatovítské katedrály. Kanovník Pešina v témže roce navštívil katedrálu v Kolíně nad Rýnem a seznámil se s jejím stavitelem Zwirnerem (Petrasová 2009: 562). Využil také toho, že se v roce 1844 v Praze konal třetí sjezd Spolku architektů a inženýrů, kde se mělo mluvit i o dostavbě katedrály v Kolíně nad Rýnem, a požádal o možnost vystoupit s přednáškou o svatovítské katedrále.²² Chtěl tak zajistit spolku pro dostavbu svatovítské katedrály širší veřejnou i odbornou podporu, aby se síly národa a církve spojily ve společném díle (Putna 1998: 243). Díky Pešinovi se podařilo v roce 1848 (ještě před revolučními událostmi) získat státní souhlas k založení svatovítské Jednoty, která však byla oficiálně ustavena až 22. května roku 1859 (Petrasová 2009: 563). Po revoluci 1848 a nástupu císaře Františka Josefa I. na trůn vzrostla moc katolické církve ve státě. V roce 1850 císař vydal církevní patenty a o pět let později uzavřel konkordát s papežským stolicí.

²¹ Josef A. Kranner (1801–1871) se v roce 1859 stal studentem ateliéru středověké architektury F. Schmidta na vídeňské Akademii.

²² Jeho příspěvek byl vyrazen z hlavního programu kvůli laickému přístupu autora k otázkám architektury; Vybíral 2002: 64; Petrasová 2009: 560.

Představitelem této nové církevní politiky byl kardinál Bedřich Schwarzenberg, který se v roce 1850 stal novým pražským arcibiskupem. V té době už nemohla být dostavba pražské katedrály celonárodní věcí, pomyslné nůžky mezi katolickou církví a národem se rozevíraly. V roce 1859 navíc zemřel hlavní aktér příprav k obnově katedrály, Václav Pešina z Čechorodu.

V polovině 19. století se také významně změnil přístup státu ke středověkým památkám. Ve Vídni byla zřízena Centrální památková komise a v roce 1859 zavedena výuka gotické architektury na Akademii výtvarných umění. Císař pozval za tím účelem do Vídně Friedricha Schmidta (1825–1891), který pocházel ze Švábska a začínal svou kariéru v roce 1844 jako pomocný kameník v katedrální huti v Kolíně nad Rýnem. V průběhu třináctiletého pobytu se tam vypracoval na dílovedoucího (Zatloukal 2003: 323). Před příchodem do Vídně Schmidt působil na Akademii v Miláně. Čtyři roky poté, co začal působit jako profesor na vídeňské Akademii, byl jmenován dómským stavitelem u sv. Štěpána ve Vídni. Svatoštěpánská huť se pod jeho vedením stala významným praktickým školicím střediskem restaurátorského purismu pro řadu architektů, kteří zároveň u Schmidta studovali na vídeňské Akademii. K Schmidtovým názorovým stoupcům patřil i o čtvrt století starší stavitel Josef A. Kranner (1801–1871), který od roku 1861 vedl až do své smrti v roce 1871 druhý nejvýznamnější restaurátorský podnik Rakouského císařství – obnovu a dostavbu svatovítské katedrály v Praze. Kranner byl potomek kamenického rodu, narodil se v Praze, ale jazykově byl Němec. Studoval na pražské polytechnice a od roku 1859 na vídeňské Akademii. Ve Vídni působil na stavbě Votivního kostela, odkud byl v roce 1861 povolán do Prahy. Schmidt Krannerovi ve Vídni zprostředkoval přístup k Parlérňovu plánu katedrály, který byl (a je) uložen v archivní sbírce vídeňské Akademie výtvarných umění,²³ a Kranner pořídil jeho kopie (Petrasová 2009: 564).²⁴ Schmidtovým žákem na vídeňské Akademii byl Krannerův nástupce u sv. Víta (od 1872) Josef Mocker (1835–1899), absolvent pražské polytechniky, který však, na rozdíl od Schmidta a Krannera, neměl za sebou kamenickou praxi. Tu získal až ve Schmidtově svatoštěpánské huti. Základní kámen k dostavbě lodí svatovítské katedrály byl položen při 900. výročí založení pražského arcibiskupství v roce 1873. Jak píše M. C. Putna, „oslavy jubilea, do nichž bylo pokládání

²³ Akademie der bildenden Künste, Kupferstichkabinett, i. č. 16 841, 8 archů papíru 600 × 450 mm složených do formátu 1950 × 800 mm.

²⁴ V té době nebyl identifikován fragment (zřejmě) parlérňovského plánu ke změně dispozice kostela sv. Barbory v Kutné Hoře, vzniklý pravděpodobně před rokem 1396, který se do vídeňské sbírky dostal zřejmě s plány pražské katedrály a byl poprvé publikován až v roce 1931 (Pospíšil 2005: 91–95).

Pohled na kostel sv. Barbory v Kutné Hoře před obnovou. Reprodukce z knihy Karla Vorlíčka *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. Barbory v Kutné Hoře v letech 1884–1905* (1905). V tomto i dalších případech Vorlíček pravděpodobně použil fotografii A. Grolla z roku 1856.

kamene zasazeno, se však změnily v manifestaci církve bojovné, restaurační, polemické – především vinou většiny slavnostních řečníků, které svatovítští pozvali z druhého břehu, z Vyšehradu, Štulc, Kulda, Ehrenberger, Karlach a další kázali o bezbožnících, kteří ovládají národ, a o církvi, která neustoupí ani o píď“ (Putna 1998: 243, 152–159). Putna také píše o tom, jak byl za účast na této slavnosti osočen František Palacký, který bránil své „rozumně křesťanské“ stanovisko spiskem *Několik slov o náboženství a víře* (ibid.: 159).

Obnova katedrál se stala důležitou součástí utváření historického vědomí evropských národů v první polovině 19. století, souvisela zejména s otázkou identifikace formujícího se národního společenství s určitou historickou epochou (středověkem – gotikou), jak tomu bylo např. v Pruském království, anebo se zemí (vlastí), místem královských korunovacích, hrobů i uložení insignií, relikviemi

zemských patronů a centrem římskokatolické správy, jak tomu bylo v Rakouském císařství, konkrétně v případě významu svatovítské katedrály v Praze.²⁵ Obnova významných kostelů nebo stavba nových v historizujícím stylu měla spojit restaurační principy (v politickém významu) s kulturní otevřeností a snahou „integrovat národní v církevním a církevní v národním“ (Putna 1998: 160–174). Také Vybíral (2002: 64) na základě studia písemných pramenů potvrzuje, že zakladatelé Jednoty stáli na stanovisku nadnárodního rakušanství a jen výjimečně se mezi nimi projevilo jiné než rakouské či zemské vlastenectví. Jejich územně a historicky vymezený bohemismus, povznesený nad jazykové různé, se projevoval nikoli jako politický, nýbrž jako mravní postoj. Vybíral dále poznamenává, že podobně jako program obnovy katedrály v Kolíně nad Rýnem, byla i reprezentace restaurování a dostavby svatovítské katedrály založena na svatém trojhlasu „zbožnosti, vlasteneckého citu, lásce k umění“ a pražská katedrála tak měla představovat „symbol jednoty naší země a sbratření obou v ní obývajících národův“ (Vybíral 2002: 64–65; cituje přitom *Ročník Jednoty pro dostavění hlav. chrámu sv. Víta na hradě Pražském* za správní rok od 1. května 1867 do 30. dubna 1868, s. 11; *Lumír* 13, 1857, s. 1076).

Je zřejmé, že katedrální hnutí v první polovině 19. století se vyvíjelo v závislosti na tradici místa, na politické realitě a perspektivě aktivního národního společenství a fázi národního hnutí, ve které se toto společenství v té době nacházelo. V obnově katedrál se národní hledisko potkávalo také s hledisky státu a církve, jejich vzájemný poměr závisel na konkrétních podmínkách. Z uměleckého hlediska byl program obnovy katedrál vyvolán myšlenkami a imaginací romantismu, ale vycházel z obecně sdílené estetiky (novo)klasicismu a spoluutvářel slohový rámec evropského raného historismu (cca 1820–70). V průběhu katedrálního hnutí první poloviny 19. století byly odhalovány umělekohistorické hodnoty středověkých staveb, ustavovaly se postupně nové estetické a etické normy v přístupu ke středověké architektuře a teoretické i praktické postupy jejich restaurování a dostaveb. V tomto procesu se také formovaly, profilovaly a specializovaly různě zaměřené historické vědy a jejich sepětí s restaurátorskou a hutní praxí. Vzhledem k tomu, že to byly nákladné a rozsáhlé akce, které se předávaly z generace na generaci, utvářely se kolem nich nové společenské a politické vazby, státní orgány památkové péče. Narace, které v těchto souvislostech vznikaly,

---

²⁵ Polemizují tak s názorem Miroslava Hrocha, že „katedrály v procesu restaurování a dostaveb v průběhu 19. století nesloužily jako zdroj národní agitace a nestály u kolébky moderního národa, ale tvořily významnou sílu, která teprve dodatečně, v podmínkách etablovaného národa, upevňovala, modifikovala, konkretizovala existující již národní uvědomění, prosadivší se národní identitu“ (Hroch 2009: 246).

svědčí o vývoji významů, které byly obnově katedrál přikládány v rámci uměleckého, vědeckého i politického dění. Stavby, jejich vybavení a dobové narace tvoří dnes vzájemně propojenou pramennou základnu historického výzkumu nejen dějin architektury, ale také dějin vztahu umění a společnosti v 19. století. Narace svědčí o rozdílných ideových kontextech restaurování a obnovy katedrál, ale přesto je možné vyzorovat, že ve střední i západní Evropě se v průběhu 19. století utvářela řada sdílených pracovních postupů a teoretických přístupů a základních tendencí, které se prosazovaly napříč státy, národy a regiony díky působení uměleckých akademií, polytechnických škol, stavebních hutí, odborné literatury, a zejména díky migraci umělců, učitelů i znalců. Stavební a restaurátorské postupy se vyvíjely v závislosti na prohlubujícím se poznání minulosti nejen v rovině teoretické, ale také praktické, při kontaktu s historickými stavbami a díly z jejich vybavení. Ve sledovaném období se mění důležitost funkcí sakrální stavby ve společnosti i postavení umělce – umění. Obecným umělecko-historickým rámcem vývoje architektury a restaurování se v průběhu 19. století stala škála historizujících slohů. Přes všechny tyto sdílené znaky je možné sledovat v procesu restaurování katedrálních staveb v průběhu 19. století i lokální rozdíly. Je tedy nutné si položit otázku, proč anebo jak k nim došlo? Měly narace historiků a politiků nějaký dopad v restaurátorské, umělecké i řemeslné praxi? Při tomto tázání samozřejmě sleduji specifika konkrétní stavby v kontextu místa, ale v souvislosti se zájmem o sílu narácí na uměleckou tvorbu mě zajímá především jejich vliv a význam. Jsou to právě narace, které proces obnovy katedrál uvedly a představily v síti dobových zájmů a priorit svých vlastníků, investorů, uživatelů – tedy zástupců římskokatolické církve, účelových spolků založených k jejich obnově, představitelů národa, státu a správních i odborných institucí v jednotlivých zemích.

K průniku myšlenek a cílů evropského katedrálního hnutí do Kutné Hory docházelo s určitým zpožděním. To však zároveň ukazuje, jak byl tento proces závislý na průběhu českého národního hnutí v provinčním městě v blízkosti Prahy. V Kutné Hoře na počátku 19. století mluvili česky jen příslušníci chudších společenských vrstev. Zájem o středověké stavební památky města se v té době ještě neprojevoval. Dokládá to svědectví milčického rychtáře, sedláka Františka Jana Vaváka (1741–1816), kterého při návštěvě Kutné Hory v roce 1800 udivilo odstraňování středověkých konzol a baldachýnů na mezilodních pilířích svatojakubského kostela kvůli tomu, aby mohly být na pilířích zavěšeny rozměrné barokní obrazy. Pohoršilo ho i nevhodné využití středověké stavby, v té době označované jako „kaple Božího těla“, ale užívané k výrobě a prodeji krup

(Vavák 1918: 96–99).²⁶ František Kutnar (2003: 251) píše, že Vavák poznání starých památek a úctu k nim považoval přímo za úkol každého Čecha a spojoval je s láskou k vlasti.²⁷ Vaváka v Kutné Hoře v červnu roku 1800 provázal a hostil kutnohorský rodák, zlatník Josef Hořícký (†1806). Hořícký je autorem (dnes pohřešované) kresby nezachované kazatelny svatojakubského kostela (Roháček 1997: 75), takže u něj lze předpokládat jistou míru zájmu o památky minulosti, ale v řemesle se mu příliš nevedlo (Leminger 1926: 50–51), proto hledal i jiné zdroje obživy a v těchto případech úctu k památkám příliš neprojevoval. V roce 1878 odkoupil Josefem II. zrušené příměstské kostely sv. Martina a sv. Petra a Pavla, zbořil je a na jejich místě založil orná pole. Tehdy také odkoupil kapli Nejsvětější Trojice v Panenské (dnes Libušině) ulici a adaptoval ji k obývání.

Soustavnější zájem o historické stavby ve městě je patrný až ve třicátých letech 19. století. V té době začali v Kutné Hoře působit jako učitelé, lékaři, úředníci a římskokatoličtí duchovní muži z vlasteneckého okruhu kutnohorských rodáků Jana Erazima Wocela (1802–1871)²⁸ a Josefa Kajetána Tyla (1808–1856), kteří v té době pobývali v Praze. Pražští i kutnohorští vlastenci do programu národní agitace zahrnuli zájem o minulost města a zdůrazňovali jeho historický význam v rámci Českého království a vedle významných událostí a osobností uváděli i stavby jako národní „starožitnosti“. Význam minulosti Kutné Hory pro národní dějiny dokládá i zájem, který projevil František Palacký (1798–1876) tím, že v letech 1827 až 1829 postupně publikoval v Časopise Českého musea *Výpisy z paměti pana Mikuláše Dačického z Heslova*.²⁹ V 19. století byl Dačický považován za obránce českého jazyka a české národnosti (např. texty F. B. Mikovce). V Dačického satirických verších se také zřetelně projevují protiněmecké postoje.³⁰

²⁶ Patrová hřbitovní kaple byla založena (ale nedokončena) v osmdesátých letech 14. století. Za jezuitů sloužila jako kaple náboženského bratrstva Smrtlených úzkostí Kristových, bylo na ni přeneseno původní zasvěcení Božímú tělu ze svatobarborského kostela. V roce 1789 byla kaple spolu s jinými málo využívanými kutnohorskými kostely rozhodnutím Josefa II. zrušena a poté prodána v dražbě kru-paři Snížkovi, který v ní vyráběl a prodával kroupy (Leminger 1931).

²⁷ Vlast chápal jako místo, kde se narodil, tedy jako rodnou zemi, v níž žije národ rodilých Čechů.

²⁸ Příjmení Wocel nepíší česky s „V“, ale německy s „W“ proto, že autor publikoval i německy. Pokud je jeho jméno v názvu archeologického sboru Wocel, tak ho píšu česky, protože tak je uvedeno i v dobových pramenech.

²⁹ Mikuláš Dačický (1555–1626) byl kutnohorský měšťan a navázal kolem roku 1590 na české zápisky svého tchána Mikuláše z Práchnan. Dovedl je až k roku 1626, kdy zemřel. Dačický ještě stačil v roce 1626, krátce před svou smrtí, zaznamenat příchod jezuitů do Kutné Hory (1. ledna) a okolnosti zabavení kostela sv. Barbory: „Nepřestávalo se od strany římského religionu o to usilovati, aby kostel veliký, Svatobarborský, na Horách Kutnách mnichy jesuity osazen byl!“ (Dačický 1996: 294).

³⁰ „Kutná Hora jest zajisté / všech poběhlců stanoviště / nuzných Němců outočiště“ (Dačický 1996: 45–46).

Velký význam pro zařazení Kutné Hory do minulosti českého národa mělo druhé vydání *Starých pamětí kutnohorských* v roce 1831. Český psaný dílo barokního historiografa, jezuita Jana Kořínka (1626–1680), vyšlo původně v roce 1675.³¹ Kořínkovy *Paměti* byly znovu vydány v roce 1831 v redakci českého vlastence, sedleckého římskokatolického faráře Josefa Františka Devotyho (1780–1865). V té době bylo pro kutnohorské vlastence aktuální, že Jan Kořínek „vyjadřoval postoje patriotismu zemského i jazykově-národního v duchu balbínovského nacionalismu“ (Kořínek 2000: 439). Kořínkova kniha je čtivá a srozumitelně psaná, byla jistě dostupná širokému spektru čtenářů a stala se základem většiny historických narací 19. století. Kutná Hora je v ní představena především jako obzvláště zbožné,³² české,³³ hornické³⁴ město³⁵ a jako vzor a vyvrcholení jazykově české měšťanské společnosti. Martin Gaži tyto tendence v působení vlastenců (v jižních Čechách) ve třicátých letech 19. století výstižně označuje jako „baroko po baroku“ (Gaži 2010: 44–68) a odhaluje v nich třetí model vlastenecké sebedentifikace „skrže stopy předků otřítěné v konkrétních místech, stavbách, písemnostech i tradovaných příbězích“ (ibid.: 69). Vlastencům třicátých let muselo být blízké i to, že se Kořínek často zabýval interpretací vizuálního charakteru krajiny i města,³⁶ v němž nejvýznamnější místo „na kopci“ zaujímá kostel sv. Barbory. Kořínek uvádí, že je to největší chrám Horníků³⁷ (Kořínek 2000: 349). Pro kutnohorské vlastence (novodobé Horníky) se kostel sv. Barbory, „patronky města a horníků“,³⁸ stal ikonou jejich společenství a města, na němž zakládali svou identitu v širším celku národa. Vydání a distribuce Kořínkových a Dačického narací měly zřejmě výrazný podíl na změně vztahu k minulosti města a jeho

³¹ Nejnovější kritické vydání s rozsáhlým komentářem v edici Alexandra Sticha a Radka Lungy (Kořínek, 2000). Otázkou národního významu Kořínkových pamětí jsem se zabývala ve studii *Město Kutná Hora jako český barokní prostor?* (Altová 2009: 3–68).

³² Kořínek vyňal nekatolickou éru Kutné Hory z konkrétních náboženských souvislostí, aby mohl vylíčit předbělohorské období zcela jednoznačně jako čas nevidaného rozkvětu českého měšťanstva (Kořínek 2000: 413).

³³ Používá označení: „rozený Čech“ nebo „nepotatilý Čech“.

³⁴ Velkou pozornost ve své knize věnoval hornické mentalitě, odbornému názvosloví i slangu.

³⁵ Kořínek byl vědomý reprezentant měšťanského stavu, srov. Kořínek 2009: 435.

³⁶ Součástí Kořínkovy knihy byla veduta města od Jiřího Čáslavského, na kterou Kořínek v textu často odkazoval.

³⁷ U Kořínka původní význam slova horník, tedy ten kdo „nakládá“, tzn. investuje do dolování, získal širší význam jako označení kutnohorských měšťanů, tedy těch, kteří měli měšťanské právo a tvořili měšťanskou obec. Kořínek však ještě odlišoval horníky od havířů, tedy od těch, kteří „rudu v skále sekají“. V utvářející se občanské společnosti začali kutnohorští vlastenci užívat slovo horník ve smyslu Kutnohořan, ale zároveň při slavnostních příležitostech nosili havířské slavnostní oděvy (bílé kutny) a havířské kahance.

³⁸ Stojí za pozornost, že nezdůrazňovali její původní a obecně křesťanský kult patronky náhlé smrti.

stavebním památkám. Mohu z vlastní zkušenosti říci, že dodnes mezi Kutnohořany přezívá Kořínkovo označení svatobarborského kostela jako „chrámu svaté panny Barbory“. Užíval pro ni i označení „bazilika“, „náramné stavení“ nebo „palác“, dokonce „palác memphitský“.

Svatobarborský kostel v průběhu první poloviny 19. století sice ztrácel na významu v náboženském životě, ale rodil se zájem o jeho historickou a uměleckou hodnotu. Poloha na vyvýšeném místě nad městem vzbuzovala zájem romantiků – malířů, spisovatelů, básníků i historiků. Umění, věda a politika v této době ještě nebyly striktně odděleny, protože ideál pro přítomnost i budoucnost se hledal v minulosti a vytvářel se uměleckými i vědeckými a politickými prostředky. V roce 1828 vznikla rytina³⁹ kostela s gotickými stanovými střechami (v té době měl barokní sedlové zastřešení) z pohledu od jihu, podle kresby sedleckého římskokatolického kněze J. F. Devotyho, který připravoval k vydání Kořínkovy *Staré paměti kutnohorské*. Na stejném listu je i půdorys kostela s realizovaným pětilodím se sedmi klenebními poli (k roku 1548) a s předpokládanými dalšími sedmi poli. Na listu je i zobrazení městského znaku z doby Ferdinanda III. Vše vycházelo z ilustrací a textu Kořínkových *Starých pamětí kutnohorských*, vydaných v roce 1675. O rok dříve vznikla rytina J. Lhoty⁴⁰ s pohledem na kostel od jihovýchodu. V roce 1842 zachytil kutnohorský měšťan Josef Krehan ve své diletantské kolorované kresbě⁴¹ pohled na kostel sv. Barbory od jihovýchodu. Stavba má barokní sedlové zastřešení (1732–1897) a její sakristie je spojena visutou zastřešenou chodbou s prvním patrem budovy jezuitské koleje (chodba byla postavena v roce 1727 a zbořena v roce 1890). Z poloviny 19. století pocházejí kresby exteriéru i interiéru chrámu s figurální stafáží ze studentských let Vincence Morstadta⁴² a nejstarší fotografie stavby od vídeňského fotografa Andrease Grolla.⁴³

Národní agitaci se v Kutné Hoře věnoval od třicátých let 19. století především lékař Josef Jaromír Štětka (1808–1878)⁴⁴ a regenschori římskokatolického

³⁹ Uložena ve sbírkách Českého muzea stříbra v Kutné Hoře.

⁴⁰ Uložena ve sbírkách Českého muzea stříbra v Kutné Hoře.

⁴¹ Uložena ve Státním okresním archivu v Kutné Hoře.

⁴² Uloženy v Českém muzeu stříbra a ve Štencově archivu – viz Pospíšil 2009. Morstadt (1802–1875) byl profesí právník, od začátku šedesátých let 19. století se věnoval výhradně malířské tvorbě (obrazy města a městských zákoutí).

⁴³ V Muzeu hlavního města Prahy.

⁴⁴ Pocházel z Litně u Berouna, jako básník užíval pseudonym Litňanský. Česky se naučil na piaristickém gymnáziu v Praze (jeho učitelem byl Josef Jungmann). Při studiu na pražské univerzitě se stýkal s F. Palackým. Státní oblastní archiv Kutná Hora, osobní fond 1825–1878 (1938) uspořádaný 2006 (M. Bisingerová).

Pohled na vnější opěrný systém kostela sv. Barbory v Kutné Hoře před obnovou. Reprodukce z knihy Karla Vorlíčka *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. Barbory v Kutné Hoře v letech 1884–1905* (1905).

kostela sv. Jakuba Petr Miloslav Veselský (1810–1889). Veselský začal vydávat *Almanach Horník*, ve kterém Štětka publikoval své články o dějinách města a dějinách svatobarborského chrámu. Díky těmto vůdčím osobnostem se témata české národní agitace v Kutné Hoře utvářela a šířila především v katolickém společenském okruhu. Štětkův text o svatobarborském chrámu nevychází

z vlastního výzkumu, ale ze zpracování česky vydaných *Starých pamětí kutnohorských* od jezuity Jana Kořínka (1675), které v roce 1830 redakčně upravil katolický kněz působící jako farář v Sedlci u Kutné Hory. Z textu mimo jiné vyplývá, že si byl Štětka vědom aktuálnosti otázky obnovy středověkých památek. Stýkal se velmi intenzivně s kutnohorským rodákem, vlasteneckým básníkem Janem Erazimem Wocalem, který na počátku čtyřicátých let zahájil své působení v Archeologickém sboru Národního muzea v Praze, kde se pod vlivem Františka Palackého soustavným studiem památek středověkého umění v Čechách vypracoval z diletanta⁴⁵ na předního odborníka v oboru archeologie a dějin umění a stal se zakladatelem systematické ochrany středověkých památek. Wocel považoval středověká malířská, sochařská, a zvláště pak stavitelská díla „za svědky osvědčující slávu časů bývalých, mocné jazyky, nimiž přítomnost k věkům budoucím mluvila“ (Wocel 1843: 286–287). V roce 1842 se Wocel na vlasteneckém plese v Kutné Hoře seznámil se Štětkovou sestrou, se kterou se později oženil. Kontakty kutnohorských vlastenců s okruhem Františka Palackého v Praze se díky příbuzenství a přátelství Štětky s Wocalem ještě více utužily. Kutnohorští předrevoluční vlastenci se věnovali především osvětě, charitě, sociální péči a národním aktivitám,⁴⁶ do kterých zařadili i zájem o národní památky. Štětka ve svém článku o svatobarborském chrámu (1845) zdůrazňoval především umělecký, „starožitný“ a „okrasný“ význam kutnohorského kostela. Právě tyto hodnoty měly budit „zbožný úžas“. Píše také o „nábožné mysli předků našich“, nikoli však o jejich konfesi: „Veliké jsou poklady umělecké zachované z časů dávných, jimiž se vlast naše honosí; zvláště ale vynikají v ohledu tomto starožitné stavby chrámové, ježto rovnou mírou okolí svému za okrasu slouží, jakož i věk náš zbožným úžasem naplňují. Ony působí takřka skvostný věnec, jimižto si naše stará matka vlast – ta drahá matrona – svá prsa ozdobuje. K nejznamenitějším vzácnostem tohoto způsobu náleží pověstný, velikolepý chrám sv. Barbory na Horách Kutných. To je posud skvělý, živě kvetoucí pomník oněch dnů, kdežto se nádheremilovná, a však i nábožná mysl předků našich v nesmrtelných podnikáních jevila! Chrám Svatobarborskému není v Čechách kromě chrámu Sv. Víta v Praze rovného; však i nad touto velikostí a prostranností ještě vyniká, a nejen svou nádherou, ale i smělou stavbou na bývalý kvetoucí věk Hory Kutny odkazuje, an jej Horníci bez všeliké cizé pomoci jen z vlastních příspěvků stavěli“ (Štětka 1845: 163).

⁴⁵ Absovoval studia filosofie a práva.

⁴⁶ Charakteristiku vlastenců v rané fázi národního hnutí podává Rak 2000: 26–27.

V roce 1848 se kutnohorští vlastenci stali jádrem politické Národní strany a Josef Štětka⁴⁷ byl zvolen do prozatímní městské správy. Na Štětkův návrh byl zakoupen pro obec „starožitný památný ‚Kamenný dům‘ k účelu městské radnice a zachráněn před zničením“ (Veselský 1868: 15). V Kutné Hoře se v té době utvářela dvě volná názorová uskupení – ultračeši a konzervativci – která se lišila svým postojem k české národní myšlence, nikoli však svými politickými či sociálními názory; obě uskupení byla loajální vůči rakouskému trůnu.⁴⁸ Boj o prosazení vlasteneckých požadavků probíhal nejdříve ve spolcích – později v zastupitelských sborech. Ultračeši soustředění kolem Štětky a Veselského, od roku 1851 i K. H. Borovského (1821–1856),⁴⁹ kterého do Kutné Hory pozval Štětka, byli ve výrazné menšině. Působili v divadelním, pěveckém a čtenářském spolku a prostřednictvím těchto spolků zasahovali do veřejného života a udržovali kontakty s představiteli českého akademického života. Jejich program se shodoval s prarakouským programem Františka Palackého, a podobně jako on a posléze Wocel, se zaměřili v rámci prosazování přirozených práv národů monarchie také na péči o památky národní minulosti a jejich evidenci. Zatímco na obnovu řady kutnohorských stavebních památek bylo třeba teprve hledat a stráždat finanční zdroje a získávat podporu veřejnosti, v úsilí o obnovu svatobarborského kostela mohli vlastenci shodou historických okolností požadovat, aby se stát ujal odpovědnosti za jeho havarijní stav. Majetkoprávní postavení tohoto kostela se vymklo z kompetencí města už v roce 1626, kdy se stali patrony někdejšího hornického a městského chrámu jezuité. Po zrušení jezuitského řádu v roce 1773 připadl kostel i statky, jejichž výnos byl určen na jeho údržbu, státnímu studijnímu fondu ministerstva kultu a vyučování.

Poukazování na uměleckou a historickou hodnotu stavby bylo jistě inspirováno programem obnovy svatovítské katedrály, především však to byla reakce na aktuální státní kroky v oblasti péče o středověké stavební památky. V Rakouském císařství se v polovině 19. století začal zavádět systém státní památkové péče – jeho aktérem byl J. E. Wocel, v té době český zemský konzervátor a profesor archeologie na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze, který výrazně přispěl k tomu, aby mohl být kutnohorský kostel zařazen mezi evropské katedrální stavby. V Čechách bylo akademické studium středověkých stavebních památek

⁴⁷ Štětka byl také členem Českého musea, Matice české a Průmyslové jednoty v Praze.

⁴⁸ Následující přehled politického vývoje v Kutné Hoře vychází z textu Pavla Nováka (Štroblová – Altová 2000: 178–181).

⁴⁹ Havlíček zde vydával časopis *Slovan*.

před polovinou 19. století součástí hnutí národní emancipace Čechů a Němců,⁵⁰ nikoli součástí státní reprezentace: „V českých podmínkách byl před polovinou 19. století zahájen ostrý spor o to, zda středověké památky na území Čech (Bohemia) – z nichž zejména malířství 14. století v čele s karlštejnskými malbami bylo v celoevropském měřítku velmi vysoce ceněno – patří do německého, nebo českého příběhu dějin umění; v dobové terminologii se častěji mluvilo o dichotomii germánského nebo slovanského. Emocionální intenzitu dodával více než sto let trvajícím sporu jeho dodatečný „zpětný ráz“; tam, kde existují středověké památky prokazatelně českého, respektive slovanského původu, jistě sídlilo již ve středověku etnicky české obyvatelstvo, což prokazuje jeho nárok na dnešní svrchovanost nad tímtéž územím. Charakteristiky německé a české povahy ovšem byly už v první polovině 19. století hotově k dispozici v dobře známém klišé: proti měkkosti a pověstné holubičí povaze Slovanů stojí síla a tvrdost Germánů. ... Tyto pojmy razil už Jan Quirin Jahn (1739–1802), když psal o starém českém umění v roce 1792“ (Bartlová 2009: 22–23).

Od poloviny 19. století se v odborném tisku utvářely historické, umělecké, památkové a národní kontexty kutnohorského kostela sv. Barbory, které už překračovaly rámec barokního patriotismu. Z hlediska státní správy Kutná Hora náležela do politických hranic správní jednotky Čáslavského kraje, který byl součástí Čech, tedy historického státního celku zemí Koruny české. Tyto územní správní celky byly už od počátku 19. století i podkladem k vytváření státem podporovaných umělecko-historických topografií a evidencí etnické skladby obyvatelstva i lidové kultury. Systém rakouské státní památkové péče se utvářel v procesu reorganizace státní správy v roce 1850 (Petrasová 2009: 572–573). Zemská stavební ředitelství byla převedena pod ministerstvo pro obchod, průmysl a veřejné stavby. Ministr Brück v inauguračním projevu konstatoval, že četné národy monarchie mají památky zvláštní ceny, a aby byly účinně chráněny, došlo k založení centrální státní komise pro výzkum a zachování památek. V této komisi byli zástupci ministerstva vnitra, ministerstva kultu a vyučování, Akademie věd a Akademie výtvarných umění a konzervátor města Vídně. V jednotlivých korunních zemích působili nehonorení konzervátoři, kteří shromažďovali materiál a dávali podněty k zakládání spolků, jež se měly starat o obnovu památek. Českým konzervátorem se stal Jan Erazim Wocel. Wocel byl také předsedou

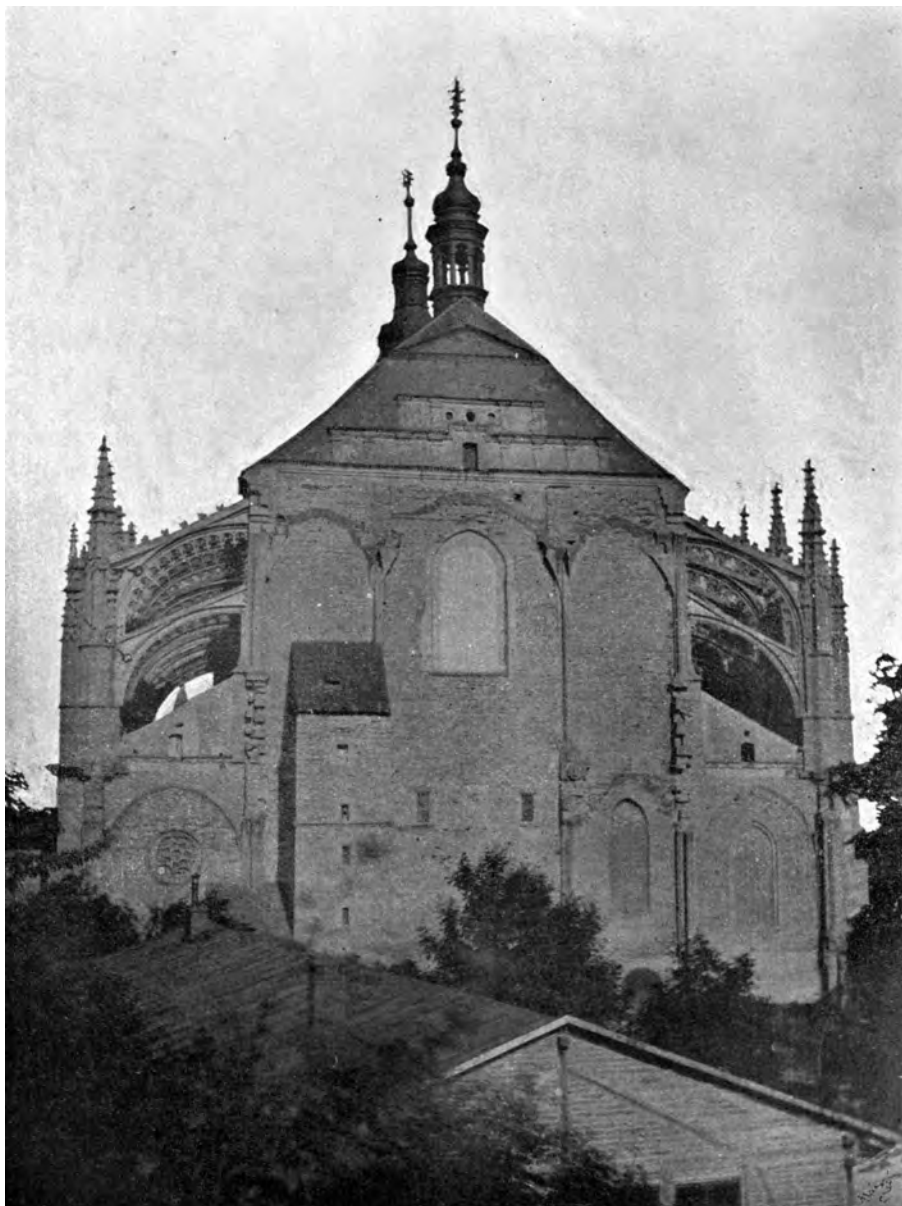
⁵⁰ Milena Bartlová srovnává medievistický intelektuální diskurz v Praze, Vídni, Mnichově, Bratislavě a na Moravě a zjišťuje, že srovnatelně vysoký zájem o středověkou architekturu se v té době projevil pouze v Uhrách, přesněji v Maďarsku (Bartlová 2009: 71).

archeologického sboru Musea království Českého v Praze, který měl podle plánu Františka Palackého vytvářet seznam historických stavebních památek na území království. V roce 1856 publikoval Wocel ve Stuttgartu německy psanou monografickou studii o kostele sv. Barbory v Kutné Hoře.⁵¹ Tento text a pravděpodobně i Wocel osobně podnítily zájem vídeňské centrální komise o svatobarborský kostel v Kutné Hoře. O státní dotaci na restaurování svatobarborského kostela se začalo jednat v polovině padesátých let 19. století. V té době se také v důsledku vydání náboženských patentů Františka Josefa I. věnovala výraznější státní pozornost obnově a výstavbě římskokatolických kostelů. Příkaz k zahájení restauračních prací na svatobarborském kostele v Kutné Hoře vydalo ministerstvo c. k. místodržitelství v roce 1862. Centrální vídeňská komise na ochranu památek vyslala s určitým prodlením do Kutné Hory architekta a profesora pražské Akademie výtvarných umění Bernharda Gruebera (1807–1882). Grueber byl původním školením architekt. Pocházel ze Švábska, na mnichovské Akademii studoval malbu a pak architekturu. Poté působil v Řezně, kde vyučoval na polytechnice a vedl přípravné práce k obnově gotického dómu. Grueber se v mládí stýkal s francouzským archeologem Sulpizem Boisserée (1783–1854), objevitelem plánů kolínského dómu. Grueberovo německé národní cítění se utvářelo v předbřeznových poměrech, kdy porážka Napoleona posílila v Německu národní uvědomění a touhu po národním a politickém sjednocení Německa (Vybíral 2002: 49). V roce 1844 byl pozván Společností vlasteneckých přátel umění do Prahy, aby se stal profesorem pražské Akademie výtvarného umění. V Čechách se zabýval studiem středověké architektury, zejména katedrály sv. Víta. Z jeho publikovaných textů vyplývá, že byl přesvědčen o kulturní nadřazenosti Němců v Čechách. Na Čechy pohlížel jako na tolerovanou etnickou skupinu uvnitř německého politického národa. Podle Gruebera byla gotika výrazem německého ducha, jak to v závěru 18. století tvrdil J. W. Goethe.⁵² Na rozdíl od příslušníků starší romanické generace se Grueber nepokoušel dokazovat germánský původ tohoto slohu. Tvrdil, že „je zcela lhostejné, jestli gotický styl byl poprvé použit ve Francii, Anglii nebo Německu, náleží celému křesťanstvu ..., ale pravou gotiku lze nalézt jedině v Německu. Úplné rozvinutí systému patří německým zemím“ (Vybíral 2002: 50).

⁵¹ Česky vyšla v roce 1859; *Památky archeologické* 3, 1859, s. 81–86, 111–124.

⁵² J. W. Goethe objevil svým současníkům krásu štrasburského dómu. Mnohým jeho krajanům se stala připomínkou blouznivě zbožňovaného středověku, ale také nejčistším výrazem jejich křesťanské víry a národní svébytnosti. Katedrála představuje to nejsvětější a nejkrásnější: Víra, vlast, umění zde volají jediným hlasem (August Riechensberger) (Vybíral 2002: 44; Ullmann 1987: 13–14).

Wocel i Grueber uvedli kutnohorský kostel sv. Barbory do formální souvislosti s chórem kostela v Kolíně nad Labem, který je podle nápisu pod portrétní bustou Petra Parlře v pražské katedrále ve výčtu jeho děl. Každý z nich svatobarborský kostel zařadil do své národní školy. Obě tyto snahy, které už můžeme označit za nacionalistické, prosazovali každý v rámci svého působení pro Společnost vlasteneckých přátel umění v Praze: Grueber na pražské akademii a Wocel v Muzeu Království českého; a zároveň ve spolupráci se státním orgánem – vídeňskou centrální komisí na ochranu památek a Wocel také na pražské univerzitě. Grueber chtěl dokázat působení německé umělecké školy na českém území a Wocel ve stejném prostoru dokazoval působení české umělecké školy. Oba se snažili o vytvoření syntetického díla o středověkém umění v Čechách (Böhmen). V práci s písemnými i hmotnými obrazovými prameny a řadou publikací položili odborný základ mediavelistiky se zaměřením na dějiny umění. Počátek stavby svatobarborského kostela datovali shodně do roku 1384 a uvedli první fázi jeho výstavby do formálních souvislostí s chórem kostela v Kolíně nad Labem a tím i s tvorbou Petra Parlře. Pro Wocela byl kostel český z toho důvodu, že byl postaven v českém městě, navazoval stavebně na Parlěřovu stavbu chóru sv. Víta v Praze a Parlěřův chór kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem, takže byl charakteristickou součástí tzv. české umělecké školy. Pojem i charakteristika české školy se staly ve druhé polovině 19. století konfliktním tématem diskuse německých a českých historiků o závislosti, nebo nezávislosti českého středověkého umění na umění německém. Grueber viděl v dlouhém chóru kostela sv. Barbory bohatší opakování staršího kolínského řešení. Na tom založil i svůj názor, že Petr Parlř byl i prvním stavitelem svatobarborského kostela. Při svém pobytu v Praze se Grueber soustředil především na studium katedrály sv. Víta. Díky němu byly objeveny a zveřejněny zabílené nápisy pod bustami v triforiu katedrály a opraveny omyly v jejich čtení z roku 1780 (F. M. Pelcl). Avšak Grueberovy tendenční interpretace zakládaly národní charakteristiku stavby na zemském původu stavitelů. O Matyášovi z Arrasu tvrdil, že nepřišel z Francie, ale z Flander nebo z dolního Německa, tedy z habsburských zemí, aby podpořil své přesvědčení, že pravou gotiku lze nalézt pouze u Němců, i když už bylo nezvratně prokázáno, že vznikla ve Francii. To samozřejmě vyvolalo zaslouženou kritiku v odborných kruzích. Ještě rozsáhlejší a složitější spor, jak uvádí Vybíral (2002: 45), vyprovokovalo Grueberovo čtení nápisu pod Parlěřovou bustou. Grueber nápis přepsal ve znění: *Petrus henrici arleri de polonia magistri de gemunden*, ale považoval znění „*de polonia*“ za chybné a přiklonil se ke staršímu Pelcovu čtení „*de bolonia*“, tedy k tomu, že Petrův otec Jindřich

Pohled na západní průčelí kostela sv. Barbory v Kutné Hoře před obnovou. Reprodukce z knihy Karla Vorlíčka *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. Barbory v Kutné Hoře v letech 1884–1905* (1905).

Parlěř pocházal z Bologně a stavěl kostel v Gmündu.⁵³ F. B. Mikovec a K. V. Zap ve *Starožitnostech a památkách země české* vyšli z Grueberova přepisu, ale zdůraznili slovanský původ Jindřicha Parlěře jako „de polonia“, tedy z Polska (Mikovec – Zap 1865: 229). Tento spor o původu Parlěřů se později přenesl i do textů o dějinách svatobarborského chrámu, které vznikaly v průběhu jeho restaurování mezi lety 1884 a 1905.

Grueber v roce 1863 předložil projekt a rozpočet na nejnmutnější úkoly při opravě svatobarborského kostela, tedy na obnovu dvou opěrných oblouků na čelní straně kostela a na rekonstrukci dvou oblouků na severní straně kostela. Práce byly zahájeny a hrazeny ze státních prostředků, ale byly jen dílčí, proto kutnohorští vlastenci nadále usilovali o získání státních prostředků na jeho celkové restaurování. Jejich postavení vůči státu se zlepšilo v roce 1864, kdy se J. J. Štětka stal purkmistrem. Získali tak politický mandát k prosazování národních zájmů,⁵⁴ ale museli své požadavky přizpůsobit složení městského zastupitelstva, kde měli většinu národnostně indiferentní a pragmatičtí radní. V roce 1867 Štětka inicioval založení Umělecko-živnostenské besedy a Spolku pro okrášení města Vesna, ve kterém se intenzivně rozvíjela národní činnost. Spolkový časopis *Vesna kutnohorská* vycházel pouze rok, ale je velice cenným pramenem informací o vztahu ke kutnohorským památkám a k historické podobě města. Hospodářská krize roku 1873 Vesnu zlikvidovala, členové vstoupili do tehdy již nečinné Měšfanské besedy, ale původní národnostně vlašná členská základna besedy si udržela většinu a kontrolu nad vedením spolku. Mezi stoupenci české a konzervativní linie nedocházelo ke střetům kvůli národním cílům, spíše kvůli cestám k jejich uskutečnění. V maloměstském prostředí nedocházelo v této době ani k odcizování intelektuálů, představitelů svobodných povolání, od obchodníků, podnikatelů. Nevytvářely se abstraktní subkultury jen pro zasvěcené, jako tomu bylo ve větších městech. Členové městského zastupitelstva a městských spolků společně sdíleli politické, estetické hodnoty vyšších středních vrstev a zároveň se podíleli na politické moci.

Grueberovy a Wocelovy texty o svatobarborském kostele, poznatky z částečného restaurování jeho stavby a spor o Petra Parlěře – to vše podnítilo zájem

⁵³ Vybíral přibližuje dobovou diskusi o původu Parlěřů i o vztahu Petra a Jindřicha (Vybíral 2002: 45–46). Rozepří o původu staršího Parlěře ukončili na počátku 20. století historik Antonín Podlaha a architekt Kamil Hilbert. Zatím naposledy se ke čtení napsů pod bustami ve svatovítském triforiu vrátila Bartlová (2010: 6).

⁵⁴ Od roku 1861 byl Štětka i zemským poslancem národní strany, v letech 1873–77 okresním starostou, 1874 znovu zemským poslancem za staročechy.

českých historiků. K české národní charakteristice svatobarborského kostela podstatně přispěli F. B. Mikovec a K. V. Zap v již zmiňované knize *Starožitnosti a památky země České*. Zabývali se druhou fází jeho výstavby v době jagellonské a prohlásili, že kutnohorský kostel, tedy „nejznamenitější dílo českého národního stavitelství pozdního gotického, Vladislavského slohu“ patří mezi nejpřednější umělecké památky vlasti naší“ (Mikovec – Zap 1865: 164). Kutnou Horu té doby srovnávali s Norimberkem: „tím, co mezi městy českými je Kutná Hora, mezi městy v říši je Norimberk.“ Vladislavská gotika, tedy slohová fáze vymezená v českých zemích panováním Jagellonců (1471–1526), byla pak i nadále považována za specificky českou gotiku. Vzhledem k tomu, že v Kutné Hoře v době Jagellonců došlo k velkému rozmachu stavební a umělecké činnosti, což bylo ve městě stále patrné, vzrůstal i význam města v českém národním a historickém vědomí. Z této charakteristiky vyplynul i národní génius „českých“ stavitelů Matěje Rejska a Beneše z Loun, který pak v Kutné Hoře vytěsnil obtížně etnický definovatelného Petra Parlře. Otázka, jak doložit, že byl Rejsek opravdu Čech, se v dobové historiografii přímo neřešila. Podle Zapova a Mikovcova mínění pocházel z Prostějova na Moravě (podle novějších zjištění z Prostějova u Chrudimi). Jeho křestní jméno psali v české formě Matěj a příjmení jako Rejsek nebo Rajsek. Ve středověkých latinsky psaných pramenech byl uváděn jako Mattheus Raysek de Prostiegow (roku 1469 obdržel hodnost bakaláře pražské univerzity). Rejskovo působení ve staroměstském kamenickém cechu a spor s kutnohorským kamenickým cechem využili Mikovec a Zap (1865: 166) jako příležitost k vyslovení názoru, že „jak v Němcích byly Bauhütten, tak v Čechách a na Moravě byly kamenické cechy“.⁵⁵ K. V. Zap formuloval tento názor v *Památkách archeologických* již v roce 1860, kde informoval o tom, že František Palacký našel v kutnohorském archivu list staroměstského kamenického cechu kutnohorskému cechu kameníků, kterým reagovali na stížnost kutnohorských proti působení M. Rejska u sv. Barbory (Zap 1860: 87). Podle Zapa „němečtí spisovatelé tvrdí, že byla v Praze nějaká filiálka kamenických hutí (Bauhütten) Vídeňské, Štrasburské, Kolínské – nevěříme, neboť v 15. a 16. století nemělo umění Němcův u nás žádného vlivu.“ Na tomto základu tedy stála dobová národní charakteristika Rejska jako umělce a slohu, který užíval.

⁵⁵ Pozdější bádání tento předpoklad vyvrátilo. Cechy byly městskými institucemi a byly svázány s místem svého působení, zatímco hutě byly zakládány k příležitosti výstavby monumentálních kostelů, u kterých se předpokládala dlouhá doba výstavby, a fungovaly jako klášterní, panovnícké a městské, vznikaly z vůle stavebníka, byly pod jeho pravomocí a nebyly svázány s městem, městským právem, ale přímo se stavbou a jejím stavebníkem.

Otázka národní příslušnosti Beneše z Loun byla u tehdejších představitelů českých a německých dějin (umění) mnohem vyhocenější. Jako mistra Benedikta, který stavěl palác na Pražském hradě, ho uváděl už jezuita Jan Kořínek (1675). Další jezuitský historik Bohuslav Balbín jej uváděl jako Benesche, původem z Loun (1681). Historik Josef Emler (1836–1899) v roce 1869 jako první upozornil, že se v Lounech nenarodil, ale zemřel, a v té souvislosti připomněl jeho příjmení Ryed von Pyesting (Emler 1869: 515–550, 581–595). Německý historik Ewald Wernicke v roce 1881 považoval za místo narození mistra Benedikta⁵⁶ Piesting v Horních Rakousích (Wernicke 1881: 97–103).⁵⁷ Český historik J. Herain v roce 1889 ho uvedl jako Beneše nebo Benedikta Retu z Pístova v Čechách (Herain 1889: 497–500). Pro Benediktův český původ se nenašly spolehlivé doklady, ale v 19. století byl obvykle uváděn jako Beneš z Loun. Jak byla otázka původu stavitele v této době vnímaná, dokládá poněkud jízlivá a zřetelně účelová poznámka německého poslance českého sněmu, stavebního inženýra Siegmunda, při jednání na sněmu Českého království 9. ledna 1886. Zaznamenal ji Vorlíček (1905: 59). Siegmund se na sněmu vyjadřoval k otázce, zda bude subvence na obnovení chrámu sv. Barbory poskytnuta ve výši 10.000 zl., nebo 6.000 zl., a svůj návrh na nižší subvenci zdůvodnil následujícími argumenty (zřejmě vycházel z poznatků E. Wernicka, publikovaných v roce 1881): „Nejsme proti provedení této práce, ano, chováme zvláštní úctu k této památné stavbě, neboť stojí v bývalém městě německém a jest vystavena od německého mistra, Benedict Rieth nazvaného a z Pistinku v arcivévodství hornorakouském pocházejícího, kterýž ovšem běžně Beneš z Loun se nazývá, poněvadž v roce 1531 v Lounech byl zemřel; týž mistr také chrámy v Ústí, Vysokém Mýtě a v Mostu vystavěl, a při té příležitosti rád bych připomenul, že právě v této chvíli chrámy v Mostu a Ústí se také opravují, ovšem že oba tyto chrámy v příčině umělecké ceny s chrámem sv. Barbory na Horách Kutných srovnati se nemohou ... a obě jmenovaná města by měla tak jisté právo dovolávati se prostředků zemských“ (Vorlíček 1905: 59). Siegmund tak využil nejen nejasnosti kolem původu Benedikta Rieda, ale neopomněl poukázat na to, že v Kutné Hoře ve středověku bylo i německé obyvatelstvo a je tedy důvod k tomu, označit ji za německé město. Jeho argumentace odpovídá vypjatým vztahům mezi Čechy a Němci v Čechách v osmdesátých letech 19. století. Jazykové a etnické hledisko už převážilo nad zemskou příslušností osob i architektury.

⁵⁶ Ve středověkých pramenech byl uváděn jako mistr Benedikt (Magister Benedictus).

⁵⁷ Jiný Piesting je u Badenu blízko Vídeňského Nového Města, který za Benešovo rodiště považoval český historik umění Emanuel Poche v roce 1935.

Obnova svatobarborského kostela v péči archeologického sboru Vocel v Kutné Hoře

Kutnohorským vlastencům se za čtyřicet let jejich působení ve městě podařilo získat pro české národní zájmy podporu ve všech složkách městské společnosti a zaujmout důležité politické pozice a s nimi i kompetence v zemském sněmu i říšské radě. S určitým zpožděním oproti větším městům se i v Kutné Hoře po roce 1874 začalo projevovat štěpení národní strany na konzervativnější staročechy a radikálnější mladočechy. Staročeši se soustředili kolem stárnoucího Josefa Štětky a dokázali rozpad národní strany ještě na chvíli oddálit, spojili své síly s konzervativními a prorakousky orientovanými městskými politiky. Shodovali se s nimi mj. v názoru, že obnova měnských památek získá podporu veřejnosti, prospěje obchodu a podnikání, tedy přispěje tak k celkové prosperitě města a přinese do městské pokladny prostředky ze zemských i státních zdrojů. Je zřejmé, že toto zahledění do minulosti se nepříznivě projevovalo už v současnosti a mělo následky i pro budoucnost. Místní historik J. Jan Řehák v roce 1879 ve své publikaci *Kutná Hora a okolí* uvedl, že ve městě i na předměstích bylo v letech 1869 až 1879 postaveno pouze jedenáct nových domů (Řehák 1879: 15). Zato dochované středověké stavby města, především díla pozdní, tzv. vladislavské gotiky, se podle dobového místního tisku staly podkladem k vytvoření vize „zlatých“ nebo „staroslavnych“ časů města. Obnova těchto staveb „jak původně býti měly“ (nikoli opravdu byly), určovala podle dobových vyjádření „ráz města“. Tím měli uživatelé tohoto pojmu na mysli jak ráz umělecký, tak zároveň i český národní. Kutná Hora té doby byla městem „škol a úřadů“ (tento charakter si uchovala až do poloviny 20. století). V Kutné Hoře nevznikly salony a kavárny; společenský a spolkový život se odehrával v hostincích, školních sálech nebo na veřejných prostranstvích. To byla centra kulturního i společenského sebeuvědomování, kde krystalizoval soudržný společenský rámec, v němž se všichni navzájem znali. Město se pro tuto společnost stalo nejen referenčním rámcem, ale i subjektem, na němž zakládali svou veřejně proklamovanou identitu. Staročeši i další konzervativci z města i okolí založili 1. ledna roku 1877 archeologický sbor Vocel.⁵⁸ Zvolili tento název na počest archeologa a kutnohorského rodáka J. E. Wocela, který v roce 1871 zemřel. Jak uvádí aktér této události Karel Vorlíček, v té době kaplan římskokatolického arciděkanství v Kutné Hoře a jeden ze zakládajících členů sboru: „Malý kroužek přátel umění a vlastimilovných sešel se 1. ledna 1877

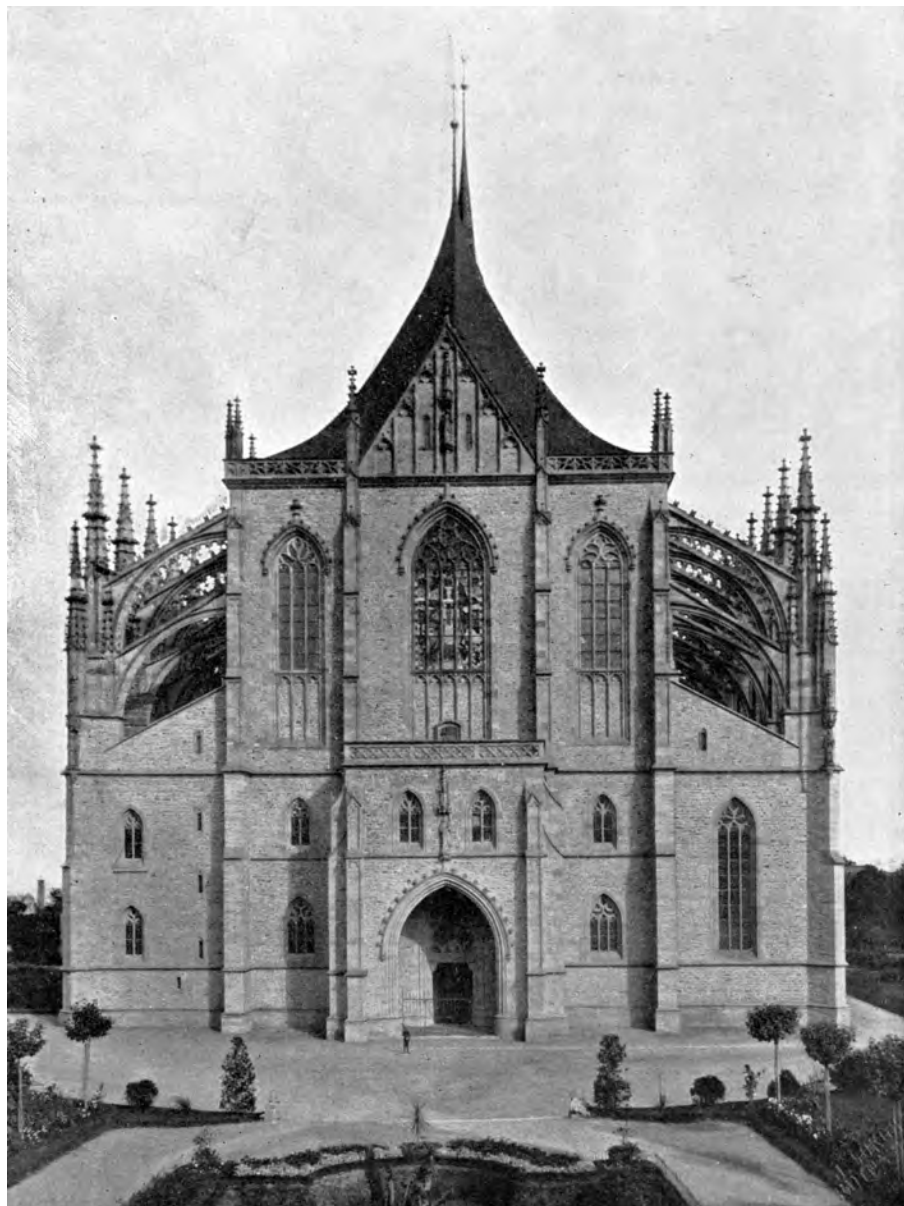
⁵⁸ C. k. místodržitelství pro Království české schválilo stanovy sboru 1. února 1877; Vorlíček 1905: 4.

v úradu, nebylo-li k záchraně velechrámu našeho záhodno založiti v staroslavné Kutné Hoře a jejím okolí archeologický sbor. ... 1. 2. 1877 schváleny stanovy: Jak nikoho nebude tajno, jest účelem archeologického sboru, zvaného na vděčnou památku slavného archeologa a zdejšího rodáka ‚Wocela‘ písemné a umělecké památky v Kutné Hoře a okolí sbíratí, větší šetrnost a lásku k nim buditi, šířiti, udržovati ... v museum sboru opatrovati a před zkázou chrániti – a vše, cokoliv sloužiti může k důkladnému seznání našeho rodného města i okolí, vše, cokoli týká se předků našich, jejich cti a slávy“ (Vorlíček 1905: 4). Do výboru sboru byl zvolen někdejší národní agitátor, nyní již vážený a významný staročeský politik Josef Štětka.⁵⁹ Jeho vlastenecký soupevník P. M. Veselský však ne, byl pouze řadovým členem. Členskou základnu sboru tvořili měšťtí a okresní úředníci, učitelé a profesori, lékaři, poštovní, továrník a duchovní, ale také významné osobnosti intelektuální a obchodní sféry z Prahy a jiných měst, kteří byli profesně nebo původem spojeni s Kutnou Horou. I když to nebylo výslovně uvedeno, členové spolku byli katolíci.⁶⁰ Vzhledem k závazku platit příspěvky to byli lidé, kteří byli dobře finančně zajištěni. V seznamu členů sboru jsou uvedeny i ženy – měšťanky, manželky a vdovy podnikatelů, obchodníků, úředníků.

Jako první úkol ve svých stanovách si sbor předsevzal záchranu svatobarborského kostela, protože při doposud provedených dílčích opravách se prokázalo, že jeho stav je opravdu alarmující. Restaurování poškozených částí stavby svatobarborského kostela podle Grueberova projektu z roku 1863 potvrdilo, že statické zajištění všech opěrných oblouků je nezbytné. Práce pokračovaly až do roku 1866 a byly hrazeny ze státních prostředků. V té době však už bylo zřejmé, že celkové restaurování svatobarborského kostela je neodkladné a vzhledem ke složitě právní a majetkové situaci kostela je třeba zřídit ve městě orgán, který by připravoval pro vídeňské ministerstvo kultu a vyučování a centrální památkovou komisi stavební podklady, dozíral na průběh stavby a stavební účty. Navíc už v té době bylo jasné, že státní orgány vydají stavební regulativ, tedy rozhodnutí, že budou investovat pouze do obnovy a restaurování konstrukčních částí a prvků stavby, nikoli do restaurování jejích dekorativních prvků (pokud přímo

⁵⁹ Josef Štětka navrhl za prvního předsedu sboru V. O. Předáka, předsedu c. k. krajského soudu, sám byl zvolen do prvního výboru sboru, ale do jeho dění už příliš nezasáhl; zemřel 10. dubna roku 1878. Vorlíček jeho smrt ve své knize (1905) ani nezmiňuje.

⁶⁰ V seznamu členů sboru jsem nenašla jména, která bych mohla spojit s kutnohorskými evangelíky nebo židy. Kutnohorští evangelíci náleželi většinou k chudším společenským vrstvám, přicházeli v té době z venkovských sborů do města za prací a vlastní kazatelskou stanicí si založili v roce 1875, jako filiální sbor libenického sboru působili od roku 1883, jako samostatný sbor od roku 1891 (Nešpor 2009: 252). Kutnohorští židé se k vlasteneckému programu v této době nepřipojovali.

Nové „důstojné“ západní průčelí kostela sv. Barbory v Kutné Hoře podle projektu Josefa Mockera – dokončeno v roce 1898. Reprodukce z knihy Karla Vorlíčka *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. Barbory v Kutné Hoře v letech 1884-1905* (1905).

nesouvisely se stavební konstrukcí). Za těchto podmínek nebylo nutné zakládat účelový spolek k obnově kostela, jakým byla Jednota svatovítská, a došlo tedy k založení archeologického sboru po vzoru pražského Archeologického sboru Musea Českého království.

O činnosti sboru *Vocel* podrobně informují výroční zprávy a kniha Karla Vorlíčka *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu Sv. Panny Barbory*, která byla vydána u příležitosti posvěcení obnoveného chrámu 15. října 1905.⁶¹ Vorlíček píše také o politických jednáních na podporu finančního zajištění restaurování a dostavby kostela. Vychází většinou z vlastních zážitků, poznámek a korespondence. Dále měl také k dispozici stenografické záznamy relevantních politických jednání. Vorlíčkův text dokládá, že obnova svatobarborského kostela byla z historického, uměleckého i praktického hlediska zajišťována a vnímána jako paralela obnovy svatovítské katedrály v Praze. Vorlíček přitom nepocházel z Kutné Hory, nebyl profesí historik nebo archeolog, ale v době svých teologických studií v Praze navštěvoval i univerzitní přednášky J. E. Wocela a po příchodu do Kutné Hory (1871) se brzy seznámil s dějinami města a velice se zasazoval o obnovu jeho stavebních památek, a to nejen sakrálních, ale také profánních. V Kutné Hoře udržoval přátelské styky převážně s představiteli staročechů, s amatérskými i akademicky vzdělanými historiky a umělci. Dále vedl čilou korespondenci s politiky, umělci a architekty, kteří se angažovali v prosazování českých národních a uměleckých zájmů a v Křesťanské akademii umělců a teologů (založené 1875). Vorlíček ve své knize nezdůrazňuje svou vlasteneckou a konfesní angažovanost; ta je pro něj zcela samozřejmá. Podobně jako řada dalších českých kněží 19. století spojuje podle svých slov skutky víry v Boha s vlasteneckými postoji, se vztahem k „lidu“, k národu a k pomníkům minulosti národa, reprezentuje svými postoji katolickou církev jako „ochránkyni klenotů národní minulosti.“ K. Vorlíček měl ve své snaze o obnovu svatobarborského kostela podporu pražského arcibiskupa Františka kardinála Schönborna, jenž 27. června 1893 přijel do Kutné Hory, aby viděl výsledky působení archeologického sboru při restaurování tohoto kostela a dalších kutnohorských památek (Provaz 2010: 12–16). Vorlíček však

⁶¹ V závěru knihy je dovětek datovaný 1. října 1905, ve kterém vyslovuje radost z očekávaného vysvěcení kostela 15. října 1905. V knize není uvedeno datum vydání. V době vydání knihy byl již Karel Vorlíček kutnohorským arciděkanem, zároveň i předsedou archeologického sboru Vocel. Za své zásluhy o restaurování kutnohorských památek byl krátce předtím v roce 1902 papežem Piem X. dekorován řádem Pro Ecclesia et Pontificae a získal titul monsignora – papežského komořího, císař František Josef I. mu udělil rytířský řád. V letech 1889 až 1892 byl Vorlíček členem městského zastupitelstva. V roce 1894 byl u příležitosti svých 50. narozenin a zároveň i 25. výročí svého kněžského působení jmenován čestným občanem města (Provaz 2010: 13).

příliš nezdůrazňoval svůj osobní podíl na shromažďování podkladů pro žádosti o státní i zemské dotace a na iniciaci potřebných politických a odborných jednání. V dobovém kontextu krize náboženského vědomí a z pozdějších Vorlíčkových postojů (ibid.: 12–16) se lze domnívat, že restaurování a obnovu katolického kostela nevnímal jen jako obnovu národního pomníku a umělecké nebo historicky významné památky, ale také jako součást katolického obrodného hnutí a úsilí o obnovení vlivu katolické církve ve společnosti. Z Vorlíčkova textu také vyplývá, že byl seznámen s koncepcemi dějin středověké architektury či „uměleckého průmyslu“ – jak se tehdy označovala oblast uměleckého řemesla –, které se na začátku druhé poloviny 19. století formovaly na vídeňské akademii a univerzitě a uplatňovaly se i v českých zemích. Z toho, co Vorlíček ve své knize uvádí o dějinách stavby kostela, ale také z toho, o čem mlčí, je zřejmé, že byl obeznámen i s průběhem vleklého sporu mezi českými a německými historiky o původu Petra Parléře a o interpretaci nápisů pod jeho bustou ve svatovítském triforiu v Praze, že věděl o Wocelových i Grueberových úvahách o tom, že i počátky svatobarborského kostela jsou skrze podobnost s chórem kostela v Kolíně nad Labem (který je ve svatovítském nápisu uveden jako dílo Petra Parléře) spojeny s touto osobností. Nevěnoval však této sporné otázce větší prostor a spíše zdůrazňoval „vladislavskou“ etapu výstavby svatobarborského kostela. Měl k dispozici i výsledky historického průzkumu svatobarborského kostela a s ním spojených archivních pramenů, výzkumu, který prováděl učitel kutnohorské, později česko-budějovické reálky Josef Braniš. Stavební články i obrazovou dokumentaci k Branišovým textům kreslil kutnohorský učitel Jiří Zach. Branišovy a Zachovy studie byly publikovány v *Památkách archeologických a místopisných* v letech 1887 až 1889⁶² a průběžně i ve *Zprávách Spolku inženýrů a architektů* a pak ve zvláštní publikaci z roku 1891.⁶³ Nástěnné malby v té době studoval a interpretoval Karel Chytil.⁶⁴

V písemných dokumentech archeologického sboru⁶⁵ je svatobarborský kostel nejčastěji označován jako „veleslavný pomník národního chrámu sv. Barbory“ nebo „velepamátný pomník“ či „chlouba vlasti“ a podobně, jehož obnova je „ve veřejném zájmu celé země“ (Vorlíček 1905: 20), nebo se poukazuje na to, že

⁶² „Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře.“ *Památky archeologické a místopisné* 14, 1887–89: 35–39.

⁶³ *Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře*. Kutná Hora 1891.

⁶⁴ „Význam a výklad stěnomaleb v chrámu sv. Barbory v Hoře Kutné.“ *Památky archeologické a místopisné* 12, 1882–84: 281–284.

⁶⁵ Výroční zprávy sboru Vocel, pozůstalost Karla Vorlíčka ve Státním oblastním archivu Kutná Hora, kniha Karla Vorlíčka (1905).

„povaha těchto uměleckých děl je mezinárodní; náleží celému království a oběma národnostem“ (ibid.: 22).⁶⁶ Předsednictvo sboru, a zejména kněz Karel Vorlíček, se jistě poučili z problémů, které provázely oslavy devíti set let trvání pražského biskupství v roce 1873 a při té příležitosti uspořádané položení základního kamene nové části svatovítské katedrály v Praze. Jak uvádí J. Vybíral, podle očekávání staročeků neměla mít slavnost jen církevní, ale také vlastenecký ráz, a proto také byla přeložena ze svátku sv. Jana Nepomuckého na svátek sv. Václava. Přesto *Národní listy* zahájily proti oslavám soustředěný útok. Událost podle nich byla čistě náboženskou záležitostí a s českou národní věcí neměla nic společného (srov. Putna 1998: 243). Podle mladočeků znamenalo založení biskupství národní pohromu; jeho důsledkem bylo odtržení Čech od slovanského Východu, vytlačení češtiny z kostelů a uvržení Čech pod nadvládu Říma a císaře (Vybíral 2002: 66). V dokumentech sboru i ve Vorlíčkově knize je zdůrazňován spíše národní a umělecký význam svatobarborského kostela, nikoli jeho funkce a význam církevní a náboženský. Představitelé kutnohorského sboru byli z tohoto pohledu ve výhodnější situaci než představitelé Jednoty svatovítské, protože svatobarborský kostel neměl v církevním, náboženském a národním životě země takový význam jako svatovítská katedrála, měli tedy otevřené pole působnosti, aby mohli vytvářet nebo podněcovat nové kontexty svatobarborského kostela podle dobových potřeb.

Sbor zahájil svou činnost na obnově kostela opravou chórových lavic z 15. století (1877–79) z vybraných členských příspěvků (Vorlíček 1905: 7). Už v té době konzultovali postup s architektem Josefem Mockerem, který od roku 1870 navrhoval a vedl dílčí opravy kostela sv. Bartoloměje v nedalekém Kolíně nad Labem.⁶⁷ Při opravě zdi za lavicemi byly v roce 1877 odhaleny nástěnné malby (ibid.: 8). Sbor nechal pořídit jejich fotografie a poslal je do Vídně ústřední komisi pro zachování památek, aby probudil její pozornost a zájem o kutnohorskou památku. Komise slíbila, že neopomene vlastními publikacemi upozorňovat veřejnost a ministerstvo osvěty na důležitost chrámu „co památky umělecké“,

⁶⁶ Cituji z projevu poslance Bacha na českém sněmu v roce 1880.

⁶⁷ V roce 1872 se stal Mocker vedoucím obnovy svatovítské katedrály a vedení stavby v Kolíně převzal kutnohorský stavitel Jan Gallat, který se pak podílel i na obnově kostela sv. Barbory. Na konci roku 1878 byla založena v Kolíně Jednota na opravu chrámu sv. Bartoloměje. Na obnově svatobarborského kostela v Kutné Hoře a chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně se podíleli stejní architekti, malíři a řemeslníci. Obě stavby tak byly propojené nejen skrze dílo Petra Parlérfe, ale také přístupy architektů J. Mockera a později i L. Láblera a dalších s nimi spolupracujících umělců, historiků a řemeslníků z okruhu Křesťanské akademie.

a poslala v roce 1878 do Kutné Hory odborníky,⁶⁸ kteří malby shledali jako „neocenitelné v ohledu archeologickém a uměleckém“ a datovali je do konce 15. století.⁶⁹ Zároveň poukázala komise na velkou důležitost celé budovy „v ohledu historickém a uměleckém“ a na nutnost její opravy. Na základě vyjádření odborníků stát poskytl v letech 1879–80 příspěvky na obnovení maleb. Práci byl pověřen pražský malíř Petr Maixner⁷⁰ (Vorlíček 1905: 10–14).

S národněhistorickým a uměleckým významem svatobarborského kostela se manipulovalo ve veřejném mínění, ale zejména v politických vystoupeních poslanců na půdě říšské rady a zemského sněmu, kde se jednalo o financování obnovy kostela. V sedmdesátých letech 19. století se vyostřily národnostní boje na poli dějin umění. Wocelovy a Grueberovy národněromantické představy o české nebo německé národní škole shrnul Alfred Woltmann, povoláný na pražskou univerzitu, ve své tezi o přímé závislosti českého umění na umění německém (Wittlich 2008: 100). Na to reagoval český historik Josef Kalousek, mimo jiné také dopisující člen sboru Vocel, který ve své knize *O historii výtvarného umění v Čechách* z roku 1877 s pomocí vědeckého objektivního přístupu shromáždil poznatky o zvláštních rysech domácího umění. Právě možnost přímého poznání středověkých stavebních památek a uměleckých děl z jejich vybavení vedla historiky i další odborníky ke studiu stavebních a uměleckých technologií, archivních pramenů atd. a přispěla k objektivizaci poznatků. To se odrazilo v historických pracích Josefa Braniše a Karla Chytila, kteří k romantické historiografii již přistupovali kriticky, ale zároveň byli schopni interpretovaná díla vnímat jako autentické svědky národních dějin. Na poli veřejného mínění a politiky se však spíše manipulovalo s působivějšími řečnickými figurami národněromantické historiografie. Výmluvným zastáncem obnovy svatobarborského kostela byl zejména poslanec říšské rady i zemského sněmu, mladočech Karel Adámek (1840–1918), okresní starosta z Hlinska a „archeolog vlasti“, jehož projevy podle stenografických záznamů zařadil Vorlíček do své knihy. Adámek uvedl svatobarborský kostel hned při prvních jednáních (1880) jako „vznešený pomník výtvarného umění vůbec ... a veliké minulosti českého národa a české kultury zvláště“

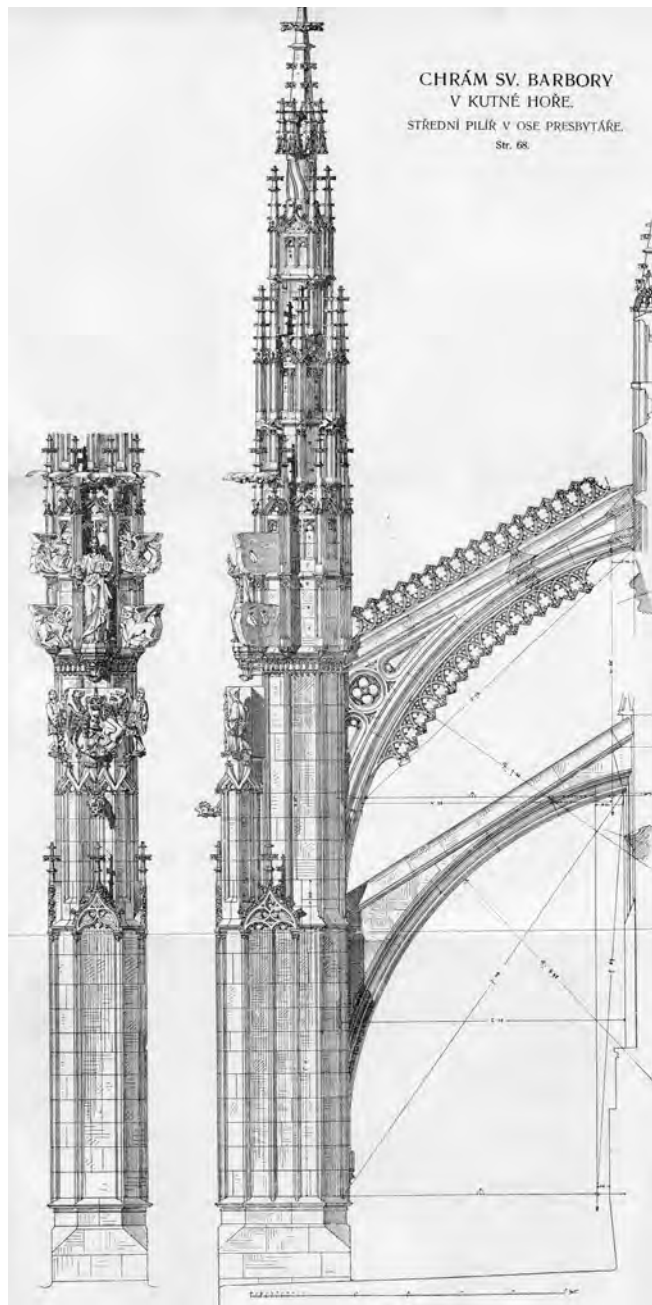
⁶⁸ C. k. konzervátora F. Beneše, předsedu Křesťanské akademie a ak. mal. J. Hellicha, profesora náboženské malby na pražské Akademii a kutnohorského rodáka A. Lhotu, prof. ak. mal. F. Wachsmanna a prof. ak. mal. V. Kandlera.

⁶⁹ Jednalo se o malované znaky Ludvíka a Karla z Řásné, Matesa Lydla z Myslova, úředníků kutnohorské mincovny v roce 1562.

⁷⁰ P. Maixner zemřel v roce 1884 a Vorlíček v té souvislosti uvedl: „sbor Vocel truchlil nad rakví tohoto velikého kněze umění vůbec, českého zvláště, poněvač se rozžehnal s mužem, ... jehož jedinou pýchou bylo štětcem oslavovati svůj národ, církev a vlast“ (Vorlíček 1905: 14).

(Vorlíček 1905: 20). O příspěvku státu na opravu kostela informovaly „veřejné listy“ a vzbudilo to i uznání „v obecném mínění“, a tak se sbor obrátil na kutnohorského poslance českého sněmu Václava Bacha. Jeho prostřednictvím předložil petici požadující, aby se český sněm památky ujal. S c. k. místodržitelstvím, patronem chrámu, se sbor chtěl dohodnout na nákladu k úplnému opravení kostela a též na vyplácení stálého ročního příspěvku na restaurování kostela z prostředků zemských (ibid.: 20). Václav Bach rozdal fotografie kostela německým poslancům českého sněmu, aby si zajistil „příznivé přijetí svého návrhu“. Na českém sněmu se pak rozpoutala debata, že vláda, nikoli země, je povinná přispívat na uchování památek tak vzácných, jako je kostel sv. Barbory, protože v říšském rozpočtu je fond pro uchování památek a vláda jistě nenechá „zajít památku tak vzácnou, jíž není rovné v celé říši“. Nakonec se český sněm usnesl na mimořádném finančním příspěvku na restaurování pouze na rok 1880. Petici sboru předal sněm vládě s „důraznou žádostí“, aby se jako správce patronátních práv, která přešla na studijní fond, ujala finančního zajištění plánované restaurace kostela v plném rozsahu. Vláda předala petici sboru ústřední komisi pro zachování památek k přezkoumání. Do Kutné Hory byl vyslán vrchní stavitelský rada Bergmann, aby podal komisi zprávu. Jak Vorlíček udává, shledal stav tak „důležité památky umělecké“ jako „velice chatrný“ a doporučil, aby se provedla „restaurace důkladná a úplná, jíž základem by byl restaurační plán celou stavbu zahrnující“, a aby byl vypracován rozpočet. Ústřední komise podle Vorlíčkova podání vládě v roce 1880 doporučila, aby byl kostel restaurován a vedení stavby bylo svěřeno „vynikajícímu a s gotickým slohem obeznámenému architektu“ – doporučila Josefa Mockera (ibid.: 24–25). Svatobarborský chrám si osobně prohlédl i předseda ústřední komise baron Helfert. To naplnilo podle Vorlíčka sbor důvěrou, že říšská rada poskytne na restaurování svatobarborského kostela „značnější roční subvenci z prostředků říšských, aby nejen ku cti a slávě celé milé naší vlasti, ale i říše zachráněn býti mohl“. Ústřední komise 3. prosince 1880 navrhla na restaurování kostela roční subvenci 10.000 zl. po dobu deseti let a doporučila, aby „slovutný architekt“ Josef Mocker vypracoval podrobný plán. Ministerstvo kultu a vyučování návrh komise se souhlasem přijalo, architekt Mocker byl vyzván, aby stavbu prozkoumal a připravil plány restaurování. Vorlíček uvádí, že Mocker v Kutné Hoře „po delší dobu meškal, prohlížeje chrám co nejdůkladněji a nejsvědomitěji ve všech částech, podal pak c. k. místodržitelství své dobrozdání, v němž co pravý mistr dopodrobna líčí chatrný stav velechrámu“. Stálá subvence státu byla schválena v roce 1883, ale peníze směly být podle státního regulativu využity pouze na obnovu konstrukčních částí stavby, nikoli na „okrasu dekorační“, proto

Střední pilíř
v ose presbytáře.
Architektonická
kresba tuší z ateliéru
Josefa Mockera.
Reprodukce z knihy
Karla Vorlíčka *Dějiny
restaurace a dostavby
velechrámu sv. Barbory
v Kutné Hoře v letech
1884–1905* (1905).

se ihned sbor obrátil na město a zemský výbor, aby získal prostředky k obnově „okras ornamentálních v zájmu této, pro celou zemi čestné památky stavitelské“ (ibid.: 30). Zároveň probíhala v roce 1882 jednání s Josefem Mockerem o převzetí funkce architekta stavby. Jak Vorlíček s uspokojením podotkl, „zbožnost a obětovnost ještě nevymřely“, a tak potřebná suma peněz byla získána a práce mohly být v roce 1883 zahájeny (ibid.: 31). Josef Mocker sice ještě nebyl jmenován architektem obnovy svatobarborského kostela, ale zpracovával a signoval plány, jež se předkládaly ke schválení ústřední komisi a místodržitelství, zemskému výboru a biskupské konzistoři v Hradci Králové.

Z Vorlíčkových záznamů vyplývá, že při jednáních na říšské radě a v ústřední památkové komisi nebylo nutné příliš zdůrazňovat uměleckou a historickou hodnotu stavby; stát přijal odpovědnost za její záchranu, přičemž byl limitován pouze státním rozpočtem. Avšak záznamy projednávání žádostí sboru o finanční příspěvky na zemském výboru svědčí o tom, jaké nároky a očekávání měli v té době Češi vůči státu. Podle slov poslance Adámka považovali čeští poslanci „účinné podporování výtvarných umění, obětovné zachování starožitných památek uměleckých ... za čestnou povinnost a za důležitý kulturní úkol státu“. Chtěli také, aby stát pečoval o památky na území české země; „protože historické památky jsou přirozený základ ústrojného vývoje národního umění, zdroj ušlechťujícího a nadkal všednosti povznášejícího sebevědomí a hrdosti národů“ (Vorlíček 1905: 33). Adánek v té souvislosti také uvedl (a použil svatobarborský kostel jako příklad), že „památky vlasti naší jsou dosti sešlé, poněvadž málo [státem – poznámka B. A.] podporované“. Ve své argumentaci Karel Adánek zdůraznil historický význam kostela (ibid.: 33–34) tím, že byl založen ve 14. století „slavnou hutí pražskou“ a stavěl ho i „věhlasný stavitel prašné brány mistr Rejsek a geniální původce dvorany Vladislavovy na hradě pražském Beneš Lounský“. Dále pak Adánek národní význam stavby podložil odvoláním na „soud všech znalců“, že chrám sv. Barbory „jest nejskvělejší a největší památka české gotiky Vladislavské a klenot pro naše dějiny umění přímo neocenitelný“ a neopomenul zdůraznit, „že když před mnohými lety vůdce našich politických odpůrců (dr. Herbst) chrám sv. Barbory navštívil, nadšen velebností svatyně této pravil: Tento pomník ušlechtilé síly, jenž náleží k nejvznešenějším památkám stavitelským v Rakousku, nesmí zahynouti – musí býti potomkům zachován.“ Zemští poslanci byli obeznámeni s majetkoprávními poměry kutnohorského kostela po zrušení jezuitského řádu i s tím, že stát (respektive vojenský erár) užíval bývalou jezuitskou kolej v jeho sousedství, ale o opravy kostela se po celý ten čas nestaral a může tedy za jeho „žalostné spustošení“. Vorlíček cituje z Adámkova projevu z 19. října roku 1882

i velice kritická slova vůči státu: „Zachování chrámu sv. Barbory jest povinností státu i království českého a království české by zajisté této čestné povinnosti plnou měrou bylo dostálo, kdyby náš lid při nynějším zřízení státním polypem centralisace ochuzován nebyl. Kdyby n. p. toliko náboženské fondy zemí koruny české, jež měly v letech 1880–1882 po odčítání vydání 3, 093. 464 zl., čistý přebytek 1, 790. 110 zl. byly vydány v samosprávu, nedovolávali bychom se zajisté pomoci státu ku zachování našich památných chrámů“ (ibid.: 34).

Bez ohledu na tuto kritiku plynuly příspěvky státu na obnovu kostela podle stavebního regulativu. 11. února 1883 byl uměleckým řízením stavby pověřen architekt Josef Mocker a c. k. stavební adjunkt Ludvík Lábler, který měl zajistit vedení stavby v místě. Z rozhodnutí ministerstva kultu a vyučování byla do Kutné Hory pozvána osvědčená kamenická huť Josefa Uzla z pražského Smíchova. Huť, ve které bylo 18 kameníků a 7 sochařů, zahájila přípravné práce v březnu roku 1884. V průběhu prací se ukázalo, že je nezbytné z jednoho lešení zároveň obnovovat konstrukční i dekorativní části stavby. Stát však svůj regulativ nezměnil, a tak se sbor opět obrátil na zemský sněm s žádostí o finanční příspěví. Tato žádost vyvolala další vlnu výzev „slavné vládě“, aby hradila obnovu stavby v celém rozsahu, a také zájem zemských poslanců o průběh prací. Jak z Vorlíčkových záznamů vyplývá, zemský sněm vystupoval jako „strážce a ochránce nejen hmotných, ale i kulturních zájmů vlasti naší“ a jeho zástupci se chtěli osobně v Kutné Hoře přesvědčit o „pracích tak vzácných“ a zkontrolovat, zda stavba obnovovaná podle státního regulativu „na své umělecko-historické ceně neutrpěla“ (Vorlíček 1905: 52). Poslanci kritizovali postup ministerstva, které se opřelo o názor centrální komise a subvence směřovalo pouze na obnovu konstrukčních částí stavby. Poslanci upozorňovali, že se tímto postupem stavba „pustoší“. Zemský příspěvek na obnovu dekorativních částí svatobarborského kostela v roce 1886 schválili zároveň s dotacemi na obnovu svatovítské katedrály a Karlštejna.⁷¹ Dle stenografického záznamu jednání sněmu z 9. ledna 1886, ze kterého Vorlíček cituje, poslanec Adámek vyslovil pochybnosti o „přednosti vlády kulturního státu“ a konstatoval, že ministerstvo kultu a vyučování uznalo, že je žádoucí „při jedných lešeních také současně opravení dekorativních částí“, ale zároveň vyjádřilo naději, že „náklady ty budou opatřeny zemí a dobrovolnými příspěvky“, (což je v záznamu doplněno zvoláním: „Slyšte!“) (ibid.: 60). Adámek uvedl, že už „spuštění“ chrámu bylo hanbou státu, ale ještě větší „potupou“ je

⁷¹ V té souvislosti poslanec Josef Hlávka navrhl, aby si sněm zřídil poradní orgán, archeologickou komisi. Později se tak stalo a on se stal jejím předsedou.

jeho restaurování dle vydaného ministerského regulativu provedené, které by se „hodilo do archivu středověkých obrazoborců“. „Řádění“ rakouského státu Adámek odsuzoval s poukazem na pietu Italů, Francouzů a Němců při obnovování historických památek a připomněl, že „rakouské ministerstvo vyučování po stoletém užívání statků koleje kutnohorské studijnímu fondu propadlých povinnosti patrona při chrámu sv. Barbory, přímo nařizuje zkažení této nejdrahocennější památky české gotiky!“ Dekoraci stavby Adámek ocenil jako „veskrze původní arcidílo našeho domácího umění“ (ibid.: 61). Po Adámkově projevu zemský sněm schválil příspěvek ve výši 10.000 zl., aby se „vyvarovalo nebezpečí“, které vyplývá z provádění oprav dle státního regulativu, jenž „stavitelskou památku povážlivě ohrožuje“. Zemský sněm písemně vyzval vládu, aby nechala přepracovat regulativ o restauraci kostela, na to reagoval ministr kultu a vyučování, že regulativ vypracoval „výtečný odborník“ a schválila ústřední komise.

S odvoláním na „lásku k vlasti, k umění a víře“ se představitelé archeologického sboru Vocel v roce 1887 obrátili na zemský sněm, aby znovu podal na říšskou radu žádost o změnu stavebního regulativu. Petici sepsal poslanec Adámek a tentokrát argumentoval mimo jiné tím, že „velkolepá stavba náleží k nejvzácnějším památkám v Rakousku a utrpěla nedbalostí předešlých dob a živelním vlivem tolik, že by se v pouhou zajímavou zříceninu obrátila“ (Vorlíček 1905: 74). Adámek se v textu petice odvolával na význam svatobarborského chrámu, „jež sám Lübcke⁷² prohlašuje vedle chrámu sv. Štěpána ve Vídni a vedle našeho domu sv. Víta v Praze, za největší dílo gotiky v Rakousku“. Ve výčtu výdajů Adámek uvedl, že zemský sněm, spolu s městem a sborem, doposud vydal na restaurování chóru svatobarborského kostela 55.000 zl., tedy o 5.000 více než stát jako patron kostela. V ústřední komisi se v té době pracovalo na návrhu dokončení restaurátorských prací. Josef Mocker a Ludvík Lábler byli vyzváni, aby vypracovali plány a rozpočty na restaurování lodí a západního průčelí. Za tím účelem se v Kutné Hoře 14. června 1889 sešla komise, ve které byli delegáti c. k. ministerstva kultu a vyučování, ministerstva vnitra, ústřední komise pro zachování památek a zástupci zemského sněmu a c. k. místodržitelství, města a archeologického sboru. V komisi byl též umělecký ředitel stavby Josef Mocker a vedoucí stavby Ludvík Lábler. Tato komise rozhodla o postupu prací a zrušila původní stavební regulativ. Stát přislíbil na dalších osm let podporu ve výši 95.000 zl.

---

⁷² Měl zřejmě na mysli některé z děl profesora dějin umění Wilhelma Lübke (1826–1893), který působil v Berlíně, v Zürichu, Stuttgartu a Karlsruhe.

s podmínkou, že město, sbor a zemský sněm také budou přiměřeně přispívat.⁷³ 14. listopadu 1889 se v rozpočtové komisi zemského sněmu projednávala výše tohoto příspěvku. Při tomto jednání poslanec Adámek navrhnul, že by bylo možné získat více prostředků k dostavění chrámu, kdyby se v Kutné Hoře založila samostatná „jednota ku dostavění chrámu“ po příkladu Jednoty svatovítské, protože archeologický sbor Vocel má ve svých stanovách vytyčeny i jiné cíle (o tom se však dále nejednalo). Výše příspěvku zemského sněmu se odvíjela také od rozhodnutí, zda bude zřízeno jednoduché, „laciné“ průčelí, jak navrhuje a hodlá zaplatit „slavná vláda“, anebo bude postaveno „důstojné“ průčelí, ke kterému na přání sboru vypracoval návrh J. Mocker už v roce 1887 (ibid.: 106). Poslanec Adámek označil státem navrhované průčelí za „špejcharové“ a poznamenal, že by se na takové průčelí nemělo ze zemských prostředků vůbec přispívat (ibid.: 106). Adámek také při svém dalším vstupu do sněmovní debaty ironicky dodal, že sněm by na takové průčelí mohl přispět jedině v případě, že by bylo označeno deskou s nápisem, že je to „pomník kulturního působení ministra Gautsche“ (ibid.: 112). Podle Adámka vláda vnímá kostel nikoli jako „drahocenný klenot českého umění, ale jako břemeno studijního fondu“ (ibid.: 113).

Jednání o příspěvku zemského sněmu na tento úkol se stalo příležitostí ke slovním potyčkám mezi českými a německými poslanci. Jádrem konfliktu se stalo národní vlastnictví kostela. Poslanec Josef Müller řekl: „Důležitost zachování chrámu sv.-Barborského a jeho význam historický jsou nyní již všeobecně známy a oceněny. Ne pouze v naší vlasti slyne jako jedna z nejkrásnějších a nejvznešenějších památek na slavné doby tohoto království, na moc bohatství a věhlas našich předků, ale i v cizině, alespoň všude tam, kde se umí ocenit dílo umělecky velkolepé bez ohledu na národnost jeho původce, zní jeho pověst. Nemůže nikdo odepřít svého obdivu velebné kráse mohutné stavby, čistému, naprosto gotickému slohu tohoto chrámu a malebnosti polohy. Pro nás Čechy ještě dále stupňuje se tento dojem vznešenými upomínkami na slavné dějiny místa samého“ (Vorlíček 1905: 106). Ve svém projevu poslanec Müller kostel uvedl jako součást vlasti, Království českého a zařadil ho vedle Chrámu sv. Víta a hradu Karlštejna mezi památky „české dávnověkosti“. Müller zřejmě reagoval na stále probíhající dohady českých a německých historiků (archeologů a historiků umění) o původu Petra Parléře a Benedikta Rieda (Beneše z Loun). Na stejném jednání však byl svatobarborský kostel uváděn kutnohorským mladočeským

⁷³ Město se zavázalo, že bude ročně přispívat 1.200 zl., sbor 200 zl. a delegát zemského sněmu přislíbil příspěvek, ale neuvedl částku.

poslancem B. Pacákem (1846–1914)⁷⁴ vedle svatovítské katedrály v Praze a svatoštěpánské ve Vídni jako „největší dílo gotiky v Rakousku“ (ibid.: 109). Sněm se nakonec usnesl, že přispěje, aby bylo zbudováno „důstojné“ průčelí podle Mockero-va návrhu.

Zároveň s restaurováním vysoké lodi,⁷⁵ které bylo císařem povoleno 22. září 1889 (Vorlíček 1905: 124), nastala nutnost uvažovat o zastřešení chrámu. Centrální komisi se při zkoumání stavby podle Vorlíčkova sdělení nezamlouval „způsob nynější krytby⁷⁶ – více však [se jí zamlouvala] pověst o malebném někdejších krytu o třech strmých krovích a věžích, jak jej na mnohých kutnohorských vyobrazeních nalézáme“ (ibid.: 118). Další stavební etapa byla zahájena v únoru 1890. Působení archeologického sboru Vocel nebylo v té době oceňováno jen v Kutné Hoře, ale také v Praze. V roce 1891 sbor připravil historickou expozici pro Jubilejní všeobecnou zemskou výstavu, kterou pak Vorlíček s odvoláním na ohlasy v „cizině“ uvádí jako „triumf českého ducha i české práce“ a v souladu s českým dobovým tiskem jako „památnou [akci] příslušníků českého kmene a slovanského vůbec“, „pro náš národ veledůležitý, ba takřka epochální údaj kulturní“ (ibid.: 128).⁷⁷

Ideu pokroku, nové koncepce a motivy do lokálního historického i národního vědomí vnášeli od počátku osmdesátých let 19. století mladočeši, kteří také vstupovali do archeologického sboru. Kutnohorští mladočeši už v roce 1882 (27. července) ve svém předvolebním svolání dali najevo, že chtějí, aby Kutná Hora byla „česká a národní ... v rozkvětu a ne v úpadku“ a že ji chtějí vidět „závodící s městy pokroku a ne zpátky“. Naštěstí se jim nepodařilo tyto cíle plně realizovat. Vyčerpali se investicemi do několika reprezentativních novostaveb. Reprezentativní stavební podniky chtěli ve větší míře realizovat v centru města, tedy v jeho historickém jádru, ukázalo se tedy, kde jsou jejich historismem podmíněné limity obdivu k minulosti. V centru města jim překážela „šedá dávnověkost“, která „dávno pozbyla své praktické ceny a jest na překážku pro moderní vývoj našeho města“ (*Podvysocké listy* 7. 12. 1895). O „ryzí českost“ města se

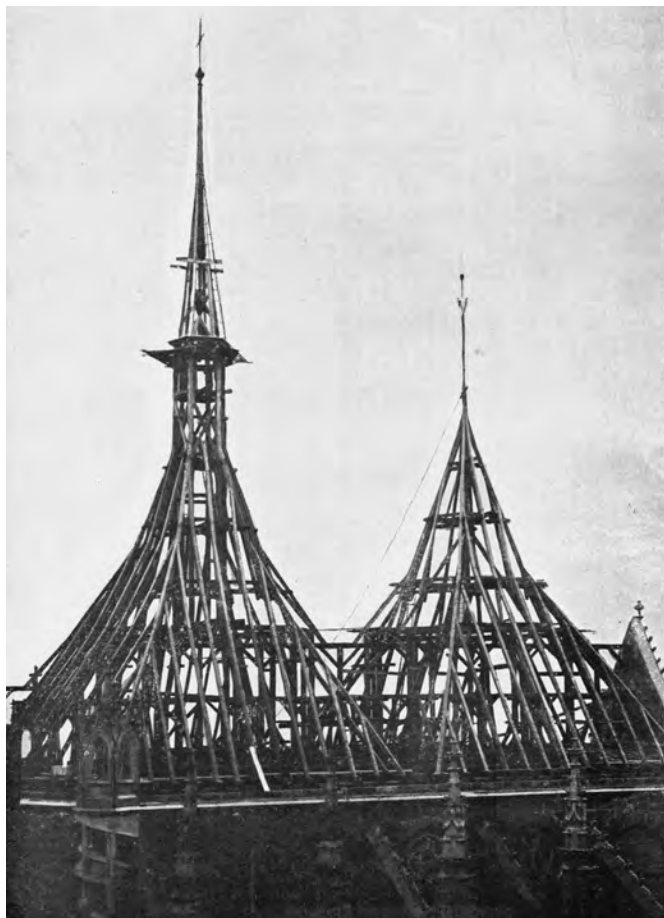
⁷⁴ Informace o jeho životě a působení podává Provaz 2010: 6.

⁷⁵ Kostel sv. Barbory byl založen jako bazilikální, tedy s převýšenou hlavní lodí. Za Riedova působení však byly nad nižšími postranními dvoulodními postaveny tribuny a boční lodi byly zaklenuty ve stejné výšce jako hlavní loď. Kostel tak na úrovni prvního patra získal charakter haly, nikoli baziliky. Vysokou lodí se tedy myslí celé pětিলodí.

⁷⁶ Barokní sedlová střecha krytá břidlicí, kterou podle projektu F. M. Kaňky z roku 1732 pořídili kutnohorští jezuité. Vorlíček archivními prameny o sporu jezuitů s městem dokládá, že střecha o „třech strmých krovích a věžích“ skutečně existovala (Vorlíček 1905: 118–119).

⁷⁷ Činnost sboru Vocel byla na této výstavě prezentována ve skupině „lidového umění v Čechách“.

Stavba nových stanových krovů kostela sv. Barbory v Kutné Hoře. Reprodukce z knihy Karla Vorlíčka *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. Barbory v Kutné Hoře v letech 1884–1905* (1905).

mladočeši zasazovali i tak, že v průběhu roku 1893 pojmenovali ulice i náměstí po českých hrdinech a buditelích a nahradili tak přežívající české a někdy i zkolené německé názvy ulic, tržišť a předměstí.⁷⁸ Někteří mladočeši se stali členy archeologického spolku Vocel už dříve, aktivně vystupovali ve prospěch svato-barborského kostela, ale po vítězství ve volbách 1892 purkmistr Jan Macháček (1841–1935) a radní a říšský i zemský poslanec Bedřich Pacák (1846–1914) začlenili tento úkol do svého politického programu. Zároveň byla dvojice Macháček – Pacák schopná zajistit prostředky v městském rozpočtu i na restaurování

⁷⁸ Např. místo Kolmarku, kde byl původně uhelný trh (Kohlemarkt), zavedli název Karlov.

dalších středověkých stavebních památek a na novou výstavbu.⁷⁹ Pro mladočechy obecně ovšem byla národním stylem česká novorenesance. To se v Kutné Hoře projevovalo jak v návrzích, tak v realizacích nových staveb. Hlavním restaurátorským úkolem kutnohorských mladočechů se stala obnova Vlašského dvora pro účely radnice, která však byla hrazena z městské pokladny.

I když je možné předpokládat, že K. Vorlíček měl názorově blíže ke staročechům, mezi nimiž měl i své přátele, vstupu mladočechů do vedení archeologického sboru nebránil, protože evidentně prospíval postupu prací na svatobarborském kostele. V průběhu let 1892 až 1899, kdy se pracovalo na obnově soulodí a západního průčelí, se mohl Vorlíček opravdu radovat „z nebývalé štědrosti“ nejen zemského sněmu, ale i řady soukromých přispěvatelů. Píše, že se vrátili „zlaté časy bývalé obětovnosti a staročeské zbožnosti ... obnovený velechrám byl důstojným průčelím na straně západní zabezpečen a ukončen. Hospodin, Bůh náš, obnovil dny naše, jako bývaly za starodávna plné skutků lásky na oslavu Boží a milého našeho národa“ (Vorlíček 1905: 144–145). Vorlíček, povoláním kněz, v textu své knihy neužívá příliš často odkazy na bibli, neoslovuje ani Boha, ani nezdurazňuje sakrální a církevní funkci kostela, proto způsob, jak projevuje svou radost a obrací se k Bohu, v tomto období budí pozornost, a to zejména v souvislosti s tím, jak problematické bylo postavení římskokatolické církve v Čechách v devadesátých letech 19. století a jakou krizí procházely na prahu moderny konfesní a národní identity. Je zřejmé, že Karel Vorlíček, kterému v té době bylo okolo padesátky, se o modernu, a to ani katolickou,⁸⁰ nezajímal. Při postupném zajišťování děl do vybavení restaurované stavby udržoval a navazoval kontakty s umělci, kteří v té době byli představiteli historismu a pohybovali se v okruhu architekta Mockera a Křesťanské akademie.

V lednu roku 1892 projednávala vídeňská centrální komise další variantu návrhu Josefa Mockera na „důstojné“ zakončení svatobarborského kostela. Snaha sboru o realizaci „důstojného“ průčelí byla při této příležitosti spojena s naléhavým úkolem zachránit „velechrám, jednu z nejkrásnějších památek gotického stavebního umění v říši rakouské“, před úplnou zkázou, protože se celé soulodí nebezpečně naklánělo k západu. Mocker tedy navrhl soulodí staticky zajistit prodloužením o jedno klenební pole a nově vystavěným průčelím. Žádost sboru se v rozpočtovém výboru projednávala 15. března 1892. Karel Vorlíček byl u tohoto

⁷⁹ V letech 1870 až 1905 bylo v Kutné Hoře postaveno 300 nových domů (Lier 1905: 227–229), většina z nich v období působení Jana Macháčka a Bedřicha Pacáka.

⁸⁰ Kutnohorskému rodákovi, malíři náboženských obrazů Felixi Jeneweinovi (1865–1905) nebyla za jeho života v Kutné Hoře vůbec dána příležitost k uplatnění.

jednání a napsal, že: „Pan architekt Mocker, jenž jako odborník k rokování tomu byl pozván, obšírně a s vrozenou jemu důkladností líčil neblahý stav chrámu sv. Barbory, jak jej byl při komisi 21. máje 1891 shledal, maje po ruce plány situační.“ Vláda svou dotaci na výstavbu průčelí nezvýšila, tak poslanec Adámek na zasedání rozpočtového výboru zemského sněmu „čině krásné a obsáhlé výklady o stavbě chrámu“ opět poukázal na to, že „chrám patří studijnímu fondu a zachováním jeho jedná se o záchranu skvostného dokladu architektury české. Ač jest to povinností vlády, která málo dbá umělecko-historických stavebních památek našich, přimlouvá se za povolení částky navržené,⁸¹ protože jest třeba důstojného zakončení budovy“ (Vorlíček 1905: 134). Vzhledem k tomu, že se současně ve výboru projednávaly příspěvky na obnovu Karlštejna a kostela sv. Bartoloměje v Kolíně a jiné, rozhodli se jeho členové „pro společné výlety [poslanců] k těmto hlavním památkám stavebním v Čechách“ (ibid.: 135). 3. dubna 1892 se poslanci vydali na celý den do Kutné Hory. Přijeli „státní dráhou“ do Kolína a odtud „severozápadní dráhou“ do Sedlce u Kutné Hory, odkud byli speciálně pro ně vyslanými povozy převezeni do města. „Uvítání srdečné a okázalé překvapilo zejména německé poslance“, píše arciděkan Vorlíček (ibid.: 136), který byl v kutnohorském uvítacím výboru. Jak dále poznamenává: „první cesta vedla návštěvníky ke skvostnému klenotu českého stavitelství, velesvatyni sv.-Barborské, kteráž pilně k nové chloubě a slávě Čech s přispěním též země se opravuje. Stavitel pražského velechrámu sv. Víta pan architekt Mokr a jednatel [archeologického sboru Vocel] arciděkan p. P. Karel Vorlíček činili výklady. Všeobecné bylo překvapení v imposantnosti stavby. Ti, kteří posud stavbu neviděli, byli mohutností její okouzlení, zejména pak odborníci prof. Říha, inženýři Siegmund a Bohatý, nemohli se od ní odloučiti.“ Poslanci si v Kutné Hoře prohlédli i jiné stavební památky. Představitelé města chtěli poslancům ukázat zdařilé podniky, které financovali z městského rozpočtu. Z Vorlíčkova textu (ibid.: 137–141) je zřejmé, jak němečtí poslanci okázale projevovali vstřícnost vůči českým hostitelům a pomlčeli o německých tématech z historie města a kostela, která jinak zmiňovali při sněmovních jednáních. Čeští poslanci využili této situace k vyslovení podmínek smíru mezi Čechy a Němci. Zároveň také představitelé města (staročeši) mimo jiné předvedli strategickou snahu o získání podpory zejména u německých poslanců, protože bez zemské podpory by nebylo možné akci v tomto rozsahu dokončit. Vorlíčkův záznam proslovů je také zajímavý kvůli dobovým pojmům, které poslanci i zastupitelé užívali pro vyjádření národnostních poměrů.

81 Šlo o 8.618 zl.

„Celá společnost se odebrala s dojmy nanejvýš uspokojenými ... ke společnému obědu“ a po banketu zazněly česky i německy⁸² přípitky a proslovy, v nichž bylo zdůrazněno, aby si „vynikající členové vysokého sněmu království českého – zejména ale vynikající členové národnosti německé“ prohlédli „sobě drahocenné historické památky“ a aby se přesvědčili, že „otcové města dovedou si jich vážit ale je i udržovat“. Kostel sv. Barbory byl uváděn nejen jako „okrasa staroslavného města“, ale také jako „okrasa království“ i „vynikající monumentální stavba celé říše rakouské“, a proto si „velké obnosy, které vysoký sněm království českého na opravu povoliti ráčil, zasluhoval a již dávno zasloužil“. Purkmistr Vojtěch Morawetz (staročech) se obrátil (německy) na německé poslance: „Velečtění pánové národnosti německé, ráčili jste dáti důkaz, že kde se jedná o slávu a rozkvět tohoto věhlasného království, že ráčíte býti páni poslanci obou národností na vysokém sněmu jedné mysle a jednoho srdce“. A pozdravil je hornickým pozdravem „Zdař Bůh“ a provolal jim „tříkráté hřímavé sláva!“ Odpověděl mu německý poslanec Lippert a omluvil se, že není schopen mluvit česky. Podle Vorlíčkova překladu označil ve svém přípitku Kutnou Horu za „historickou půdu velkých bojů a zápasů“ a její památky „za svědky kulturních prací mnohých století“. Vyslovil potěšení, že mu bylo možné „ze slabých sil svých přispěti ku zachování historické a umělecké památky“, a dále uvedl, že „na této půdě kulturních snah pojí nás společnost zájmů, jakož pojí a pojiti musí na tomto základě oba národnostní kmény v této zemi“. Promluvil také poslanec Adámek a jen v narážkách se dotýkal konfliktních témat česko-německé historie stavby. Nicméně neopomněl zdůraznit, že kostel sv. Barbory je „arcidílo českého umění“. K národní příslušnosti stavitelů se nevyjadřoval, uvedl pouze, že kostel je dílem „velkých geniův“. Mluvil také o tom, že „plody výtvarných umění jsou nejskvělejší ozdobou národů“, ale vzápětí dodal, že jsou „vtělením ducha lidského“ a povznášejí „z hlubin všednosti na výšiny, na nichž umlkají sváry bojem moci proti právu vznikající a všední sporý život nám tak ztrpčující“. Německy pak dodal (podle Vorlíčkova překladu), „že se nevzdává naděje v konečnou shodu obou národů, jež toto staroslavné království obývají. Shoda ta nastane bez punktací,⁸³ budeme-li především pracovati o shodu při práci kulturní a hospodářské“. Povolování dotací na zemském sněmu

⁸² V osmdesátých a devadesátých letech se rakouská vláda opakovaně snažila řešit česko-německé národnostní spory pomocí jazykových nařízení upravujících užívání češtiny a němčiny ve vnějším i vnitřním úředním styku. Zrovnoprávnění češtiny s němčinou ve vnitřním úřadování znemožnil odpor Němců (1898–99).

⁸³ Jistě narážka na zkrachovalý politický program „punktací“ německých a staročeských poslanců z roku 1890, podle kterého měly být české země rozděleny podle převažující národnosti.

k zachování kostela sv. Barbory, sv. Víta a Karlštejna pak uvedl jako příklady této spolupráce a důkazy, že: „krajané naši němečtí sdílejí naše city a ctí naše snahy ku zachování těchto velebných svědků naší slavné minulosti potomstvu se nesoucí“. Dále poslanec Adámek vyjádřil ve svém německém proslovu naději na konečný smír mezi Čechy a Němci a uvedl i podmínky, za jakých by k němu mohlo dojít: „doutáme v konečné vítězství práva a spravedlnosti. Nechceme ukracovati vaše práva a svobody, nechťéjte vy zkracovati práva a svobody naše. Přílněte s námi stejnou láskou k téže naší domovině a brána smíru je otevřena. Požehnání toho smíru, jenž může býti tehdaž trvalým, bude-li upřímně a beze všech tajných záměrů mezi národy uzavřen, bude oběma národům této krásné, věčným bojem národním stíhané země zdrojem štěstí, netušeného požehnání a rozkvětání“. Česky pak Adámek vyjádřil touhu, aby se „zástupcové obou národů a všech politických stran sněmu“ dočkali doby, „kdy slunce skutečného smíření obou národů se zaskví nad obzorem naší drahé, tak těžce zkoušené vlasti“. Po poslanci Adámkovi vystoupil německý poslanec Siegmund, vyslovil obdiv ke stavbě sv. Barbory, vzdal hold architektu Mockerovi a Karlu Vorlíčkovi a řekl, že: „pohledem na chrám byl více překvapen a unešen, než ... vznešenými díly cinquecenta pod krásným nebem italským,“ která nedávno zhlédl. Aniž by se zmínil o tom, že Kutná Hora byla v minulosti německým městem a stavitel Ried byl Němec, jak ještě zdůrazňoval ve svém vystoupení na zemském sněmu v roce 1886, dodal „že pod dnešními dojmy ... nemusíme se tázati jakým jest chrám sv. Barbory, zdali věčně mají potrvat tyto zápas a spory? Kdy nadejde doba smíru a shody, z níž by povstal prospěch celé naší země?“ Karel Vorlíček, jako zástupce (jednatel) archeologického sboru Vocel česky poděkoval poslancům za „velkodušné dary“ a v německé části svého proslovu poukázal nepřímě na to, že stát zanedbal svou povinnost vůči svatobarborskému kostelu. Zdůraznil v té souvislosti, že „velechrám náš, kterýž k nejvzácnějším památkám v Rakousku vůbec náleží, utrpěl nedbalostí předešlých dob a živelním vlivem tolik, že by se v brzku v pouhou zajímavou zříceninu obrátil, kdyby se na snažnou prosbu archeologického sboru Vocel vysoká vláda po stránce konstruktivní a vysoký sněm království Českého po stránce ornamentální a figurální se jeho byly neujaly“. Vorlíček poděkoval za příspěvky, které sněm „aniž by byl k tomu povinen“ už věnoval na restaurování kostela, a obrátil se „v opravdové tísní“ na poslance s prosbou o další příspěvek, protože znalci zjistili, že se „celá budova od presbyteria až k poslední vzpěře a k prozatímní přepažní zdi patrně pošinula“. Promluvil i architekt Mocker, pozdravil „poslance obou národností i stran“ a upozornil na význam svatobarborského chrámu, o který, jak uvedl, projevoval zájem

i francouzský archeolog Boisserée,⁸⁴ jenž o něm prý mluvil jako o „nejznamení-
tějším díle ve střední Evropě“.

12. dubna 1892, tedy několik dní po návštěvě poslanců v Kutné Hoře, se sešel sněm Českého království. Projednávalo se mimo jiné zabezpečení západního průčelí svatobarborského chrámu. Rozpočtový výbor navrhoval částku, která by umožnila „důstojně“ zakončení i uhrazení schodku z předchozího roku. K tomuto návrhu se přidali poslanci Adámek (mladočech), Müller (staročech) a Pacák (mladočech). Návrh byl přijat a nejvyšší maršálek zemský kníže Jiří Lobkowitz (za stranu konzervativních velkostatkářů) mohl jednání uzavřít slovy: „Velechrám náš bude tedy nejen před zkázou zachován, ale také důstojně zakončen“ (Vorlíček 1905: 143). 2. října 1899 na základě tohoto usnesení povolilo c. k. ministerstvo kultu a vyučování další rekonstrukci kostela sv. Barbory i konstrukční zajištění západního průčelí s poznámkou, že se ponechává na vůli země, obce a sboru, aby se o ukončení „velikolepé této památky důstojně postaraly“ (ibid.: 143–144). Vláda svůj příspěvek nezvýšila.

Archeologický sbor se zúčastnil v roce 1895 Národopisné výstavy československé. Poslal do Prahy téměř celý muzejní fond.⁸⁵ K. Vorlíček vybral obrazy a oltáře i z kutnohorských kostelů, na výstavě byly předvedeny v odboru „umělecko-církevním“. Vorlíček jen litoval, že Kutná Hora neměla vlastní expozici, ale s uspokojením pořadatele poznamenal, že „výstava naše národopisná vzbuzovala svou bohatostí a vzorným uspořádáním pravý úžas nejen u nás, ale i u jiných o nás spravedlivě smýšlejících národů“ (Vorlíček 1905: 155). V roce 1897 zemřel předseda archeologického sboru František Stáně a Karel Vorlíček byl zvolen na jeho místo. Jeho zástupcem se stal mladočeský starosta Jan Macháček. Práce na restaurování vysoké lodi, včetně nového zastřešení a zajištění západního průčelí, pokračovaly. Upravoval se okolní terén. Pracovalo se i v interiéru kostela. V roce 1898 byla dokončena výrazná proměna siluety kostela, místo barokní sedlové střechy byly podle Mockerova projektu z roku 1887–1888 (schváleného vídeňskou centrální komisí v roce 1889) zřízeny tři stanové střechy pokryté břidlicí (současná podoba). V následujícím roce se pod novou střechou mohly opravovat klenby. Už od roku 1896 začal sbor žádat o příspěvky na nový hlavní oltář, a to jak u zemského sněmu, tak na ministerstvu kultu a vyučování. Rozhodování se vleklo, sněm čekal na vyjádření ministerstva, které nepřicházelo. 16. ledna

---

⁸⁴ Archeolog německého původu (1783–1854), podílel se na restaurování katedrály v Kolíně nad Rýnem.

⁸⁵ Jeho správcem byl Emanuel Leminger.

„Sv. panna Barbora obnovená, dostavená a vyzdobená“. Reprodukce z knihy Karla Vorlíčka *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. Barbory v Kutné Hoře v letech 1884–1905* (1905).

1899 zemřel Josef Mocker, podle jehož plánů se šestnáct let restauroval a dostavoval „památník slávy České, svatyně Panny Barbory“, jak píše Vorlíček ve vzpomínce na spolupráci s ním (ibid.: 195). Deputace sboru se zúčastnila smuteční bohoslužby v katedrále sv. Víta, kterou sloužil kardinál a arcibiskup František de Paula, hrabě ze Schönbornu, a smutečního průvodu na Vyšehrad. V přípravě dalších svatobarborských projektů pokračoval v mockerovském duchu – tedy puristickým způsobem – Ludvík Lábler.

Na jaře roku 1899 mladočeský primátor Kutné Hory Macháček a poslanec Pacák pozvali poslance zemského sněmu „k návštěvě starobylého města“ (Vorlíček 1905: 185). Ta se uskutečnila 20. dubna. Uplynulo pouhých sedm let od předešlého výletu zemských poslanců do Kutné Hory, ale program, který připravila mladočeská politická reprezentace města, se výrazně lišil od programu předchozího poslaneckého výletu. Přijelo také mnohem více poslanců a dalších hostů než před sedmi lety. V čele delegace byl nejvyšší maršálek sněmu, kníže Lobkowicz, jeho náměstek Wohanka, předsedové i místopředsedové politických klubů. Výrazně byl zastoupen klub konzervativních velkostatkářů. Mezi poslanci byl i právní historik Jaroslav Čelakovský a předseda české Akademie Josef Hlávka. Při této příležitosti přijela do města i řada významných představitelů římskokatolické církve. S poslanci přijeli také žurnalisté. Jak Vorlíček píše: „zavodili měšťané na výzdobě svých domů prapory v barvách národních“ (ibid.: 185–193). Poslanci dojeli vlakem na nové místní nádraží, kde je vítala hornická kapela, která hrála píseň *Kde domov můj*.⁸⁶ Delegace procházela z městského nádraží špalírem obyvatel a návštěvníků z okolí města až na nově pojmenované Palackého náměstí (název od 1893, původně Panské).⁸⁷ Kníže Lobkowicz ve svém pozdravném prosluvu připomněl, že Kutná Hora „jest jedním z nejslovutnějších měst v tomto království. V dřívějších dobách vynikala přechasto historickou důležitostí, neboť nejednou se zde stalo, že sněm království Českého v městě tom se scházel“. Hosté pak nasedli na vozy a projeli ulicí, která byla pojmenována na počest kutnohorského rodáka J. K. Tyla (původně Pekařská), pak okolo nedávno vztyčeného (1883) Havlíčkova pomníku.⁸⁸ U Vlašského

⁸⁶ Text je údajně inspirován údolím potoka Vrchlice mezi Kutnou Horou a Malešovem, který se v 19. století nazýval Maleschauer Bach (Malešovský potok), zkráceně česky Pach.

⁸⁷ Vrchní stavební rada a prezident české Akademie.

⁸⁸ Spolek pro postavení pomníku byl v Kutné Hoře založen v roce 1881, o rok později byla vypsaná veřejná soutěž na jeho ztvárnění, byli vyzváni pražští sochaři Myslбек (návrh nedodal), Seidan, Schnirch, Mauder ad. V porotě byli mj. Miroslav Tyrš, František Ženišek, Antonín Wiehl, z návrhů však nevybrali. Na doporučení M. Tyrše pak pomník realizoval kutnohorský rodák Josef Strachovský.

dvora je vítali horníci v kostýmech z různých dob. Vlašský dvůr, bývalá královská rezidence a mincovna, se tehdy rekonstruoval s přispěním zemského sněmu a podle projektu Mockerova nástupce Ludvíka Láblera. V roce 1899 již fungovaly hlavní sály městského úřadu, i když jeho přestavba stále pokračovala. Na nádvoří Vlašského dvora město reprezentovaly místní „paní a slečny“ a vítaly hosty, předávaly jim kytice a podávaly snídani. Poslanci jim za to provolali „Sláva“ a pózovali s nimi pro společné fotografie. O změně témat při této návštěvě poslanců svědčí i výběr písní, které v průběhu dne zazněly. Kromě již zmíněné Tylovy a Škroupovy Kde domov můj zazpíval sbor studentů učitelského ústavu po snídani ve Vlašském dvoře píseň Bývali Čechové statní junáci. Při návštěvě svatobarborského chrámu zpívali Bendlův Chorál českého národa a Svatý Václave. Také se již nevzpomínalo jen na středověké stavitele kostela, ale připomínal se i význam národních buditelů. Předseda Klubu mladočechů Emanuel Engel později při společném obědě připil „památce mužů“, kteří v Kutné Hoře působili: K. H. Borovskému, J. E. Wocelovi, J. K. Tylovi. Do této společnosti zařadil i žijícího malíře, kutnohorského rodáka A. Lhotu (1812–1905), který byl v sedmdesátých letech u odhalování středověkých nástěnných maleb ve svatobarborském kostele.

Poslanci měli též příležitost zhlédnout skici k novým nástěnným malbám pro zasedací sál Vlašského dvora na témata, která měla zviditelnit význam místa v národních dějinách. Témata Vydání Kutnohorského dekretu (1409) a Vladislavovy volby (1471) byla pro poslance za Kutnou Horu právníka Josefa Herolda, příležitostí k vyslovení touhy po smíru mezi politickými stranami mladočechů a staročechů. Ve svém projevu při společném obědě to vyjádřil takto: „Obě tyto události mají pro nás velký význam i v přítomnosti. Kutnohorský dekret znamenal, že Čechové měli v této zemi většinu a chtěli takové místo zaujímat, jaké jim jako většině náleželo. A zvolení Vladislava za krále Českého znamená, že jsme byli a jsme národ na místě ohroženém odkázání na podporu ostatních slovanských národů. Oba momenty tyto jsou pro nás směrodatny. Události posledních let ukazují tomu, že náš boj za rovné právo není ještě u konce. Útoky nepřátel vyžadují celé síly našeho národa k obraně. A proto dopouští se zrady, kdo síly našeho národa rozptyluje a jeho vůli podlamuje. Jen tehdy zvítězíme, budou-li síly národa pod praporem jednoty vlasti a práva našeho sjednoceny. Jako poslanec tohoto města prohlašuji tuto, že bychom si měli bez ohledu na smýšlení svorně a přátelsky podati ruce na znamení, že v boji nám vnuceném setrváme tak dlouho, až vítězství bude naše. Proto můj přípitek zní pro jednotu a svornost našeho národa“ (Vorlíček 1905: 191). V přípitcích a proslovech se už

tolik nemluvalo o významu kutnohorských památek, jako tomu bylo při minulé návštěvě. A pokud ano, tak kontext výkladu významu svatobarborského chrámu nepřesáhl hranice Českého království. Program návštěvy je velmi zajímavý především z hlediska vztahů mezi liberály a konzervativními aristokraty, jako by v závěru devadesátých let pomýšleli na oživení vzájemného spojení z přelomu let šedesátých a sedmdesátých, kdy liberálové akceptovali boj za státní právo Království českého a konzervativní aristokraté aktivně vystupovali na ochranu práv českého národa a financovali řadu vlasteneckých projektů. Z jednání během výletu 1899 se též vytratila němčina, nebyli přítomni němečtí poslanci a nikdo na ně nevzpomínal. Ke smíření mezi Čechy a Němci, o němž se mluvílo na poslaneckém výletě do Kutné Hory před sedmi lety, nedošlo. Pokud se nyní mluvílo o svatobarborském kostele, pak se především poukazyvalo na to, že „velkolepá nádhera gotiky ... pestrost jejího provedení“ nemá v Čechách, „chrám Sv. Víta na Hradčanech nevyjímaje, nikde rovné“. Ke srovnání svatobarborského kostela v rámci rakouské říše nedocházelo ani v projevech při společném obědě. Starosta Macháček děkoval poslancům, že přispěli, aby byly „kutnohorské památky národu zachovány“. Většina poslanců však využila příležitosti, aby zdůraznila „že kamenní svědci minulých století a těžkých bojů“ ukazují „sílu národa“. I dříve tak ohnivý zastávce historických a uměleckých hodnot stavby, mladočeský poslanec Adámek, mluvil nyní jen o „národu“ a chválil „éru nejvyššího maršálka Lobkowicze“, protože „český národ na poli hospodářském neučinil nikdy takových pokroků, jako za tohoto nejvyššího zemského maršálka. Přejeme si, aby takový mužové z naší historické šlechty nikdy nevymizeli“. Za svá slova sklídl dlouhotrvající bouřlivý potlesk a hlučné projevy souhlasu. Kníže Bedřich Schwarzenberg svůj projev zakončil řečnickou otázkou: „Která půda může mladší generaci šlechty podati lepšího poučení nežli půda kutnohorská?“ A mladočech Karel Adámek se znovu obrátil na Lobkowicze a Schwarzenberga se slovy: „Šťastná strana, která má ve svém středu takové muže, a šťastní všickni, kteří majíce takové muže v čele mohou síly své ku práci vyvíjeti. Byly opět podány důkazy, že mezi našimi oběma stranami panuje úplná shoda. Zásady, při kterých trváme, jsou věrnost k naší vlasti, k našemu národu, mezi neznající obětavost pro vše, co toto království povznáší, a obrana práv tohoto království, která jsou našim hlavním programem. Projev takový je včasný v době, kdy útoky proti nám jsou stále prudčí. Odpovídáje na tyto útoky jako český poslanec vzpomínám nápisu, který jsme četli dnes na Havlíčkovu pomníku a jenž zní: Přislibujte si mně, vyhrožujte si mně, předce zrádcem nebudu! To je naší zásadou, citem našeho srdce a jimi budeme se dále řídit. Vytrváme věrně při zásadě tohoto království.

S nimi zvítězíme, nebo padneme“. Na závěr svého projevu Karel Adámek připil budoucnosti českého národa a podle Vorlíčkova záznamu jeho projev vyvolal „neustávající projevy souhlasu“ a vzbudil „veliké pohnutí“. Poslanci odjeli a Vorlíček v závěru líčení jejich návštěvy poznamenal: „Výlet poslanců sněmu království Českého, chystaný jako prohlídka proslulých historických památek města našeho, druhdy po Praze v Čechách nejpřednějšího, byl nejen holdem slavné naší minulosti a kulturní práci, pilnosti, důmyslu předků našich, nýbrž skutečně pozoruhodnou politickou manifestací, významnou pro dobu nynější a doufejme i pro další budoucnost“ (Vorlíček 1905: 192). I když téma kostela se v této politické manifestaci dostalo poněkud do pozadí, účel návštěvy byl splněn. Po intervenci poslance Boleslava Plačka na ministerstvu kultu a vyučování byla ještě v dubnu (28. dubna) schválena částka 51.238 zl., 5 kr k vyplacení na deset let na pořízení nového hlavního oltáře. Po intervenci poslance Pacáka v rozpočtovém výboru zemského sněmu byla k tomu dosazena druhá polovina předpokládané investice. Vzhledem k tomu, že peníze od státu byly vypláceny v menších částkách a v delším časovém horizontu, než se původně předpokládalo, vzala si městská rada na žádost archeologického sboru úvěr u kutnohorské spořitelny, za který ručila městskými nemovitostmi a hradila úroky. Za „obětavost“, že přispěly, „aby chrámy kutnohorské starožitností vynikající a zejména velechrám sv. Panny Barbory, tato perla mezi kostely v království českém, důstojně, slohu svému přiměřeně a umělecky obnoveny a vyzdobeny byly“, tlumočil papežovu pochvalu královéhradecký biskup Eduard Jan Nepomuk Brynych 18. října 1902 (ibid.: 204).

Na další samostatnou studii by vydalo zpracování narácí, které provázely vybavování chrámu vitrážemi (až do roku 1928; Petrasová 1994: 236–239). To už byly individuální objednávky osob, rodin, městských korporací, které archeologický sbor, respektive Vorlíček, jen koordinoval, možná i tematicky usměrňoval. 26. ledna 1904 byla stavba kolaudována. Kolaudační komise v té souvislosti poznamenala, že „restaurací velechrámu sv. Panny Barbory vzbuzen byl zájem pro zachování i jiných cenných památek stavebních, a to nejen v staroslavném městě, ale i v jiných městech“ (Vorlíček 1905: 238). C. k. stavební rada R. Vomáčka vzpomínal na zemřelého J. Mockera, děkoval L. Láblerovi, J. Macháčkovi a K. Vorlíčkovi, který „život zasvětil záchraně nejen velechrámu, ale i ostatním památkám stavitelským v Kutné Hoře“ (ibid.: 229). Vorlíčkovu knihu uzavírá list, který vydala „rada královského horního města Hory Kutné“ 1. října 1905 a v němž se oznamuje „celé vlasti naší“, že 15. října téhož roku bude kostel vysvěcen. „Nejvelikolepější obřad sv. Církve, slavné posvěcení“ vykoná

biskup Josef Doubrava. Kostel měl poté funkci filiální a nadále zůstal ve vlastnictví státu.⁸⁹ Symbolicky tuto etapu obnovy kostela v éře historismu ukončila návštěva císaře Františka Josefa I. v Kutné Hoře a jeho modlitba ve svatobarborském chrámu v roce 1906. Císař byl pak na připomínku této události v roce 1913 zobrazen ve vitráži v ochozové kapli, kterou navrhl František Urban. Císař klečí u nového oltáře svatobarborského chrámu a modlí se.

Obnova svatobarborského kostela, zejména vytvoření „důstojného“ západního průčelí podle Mockerova projektu, dala filiálnímu kostelu nové urbanistické významy. Právě zdůrazněním západního průčelí, které bylo odvrácené od města, se nabídl možnost využít nově prostor kolem kostela (v roce 1650 zrušený hřbitov). Nezanikla sice cesta z města podél jezuitské koleje (od roku 1773 náležela vojenskému eráru) ke vstupu do kostela v severním rameni zkrácené příčné lodi, ale pokračovala dál na volné prostranství před západním průčelím kostela. Okolí chrámu bylo upraveno jako městský park s geometricky řešenými květinovými záhony a trávnickovými plochami, obklopený kamennou opěrnou zdí. V ose průčelí bylo na konci parku zřízeno trojramenné schodiště, které spojilo prostranství před chrámem s okolo vedoucí cestou z města směrem k Poličanům (Kremnickou ulicí). Širší okolí kostela i Kremnické ulice tak získalo větší urbanistickou hodnotu. O místech, kde byly jen předměstské sady a pastviny, v březnu roku 1897 rozhodla městská rada, že zde bude stát budova městské reálky, a vypsal veřejnou soutěž. Byl vybrán projekt pražského architekta Karla Horáka (Švácha 1991: 422). Kolmo na osu kostela byla rozvržena dvoutraktová novorenesanční stavba se třemi rizality v hlavním křídle a třemi příčnými křídly na půdorysu ve tvaru písmene E. Prostředky k výstavbě ze státních a zemských zdrojů zajišťovala dvojice mladočeských politiků Macháček – Pacák. V následujících třech desetiletích vznikla na tomto předměstí vilová čtvrt.

Obnova svatobarborského kostela a dalších asi dvaceti historických objektů opravdu splnila původní očekávání a povzbudila podnikání ve městě. Stavěly se hotely, obchody, hostince, a dokonce v roce 1905 byla prodloužena železniční trať z městského nádraží do Zruče nad Sázavou. Turistický ruch se stal důležitým impulsem rozvoje městské ekonomiky. Kutnohorští vlastníci té doby se sice už nemuseli vymezovat vůči Němcům a německému slohu, ale s obdobnou rétorikou se předvedli jako staromilci a vymezovali se vůči nastupující moderně; ještě

---

⁸⁹ Archivní prameny potvrzují, že i po roce 1918 byl chrám stále v majetku státu, tedy Československé republiky. Ke změně vlastníka patrně došlo až po roce 1945. Státní okresní archiv Kutná Hora, Archiv města Kutná Hora, Městský úřad, sg. III-59/1925, kt. 113.

na začátku 20. století prosazovali v městské architektuře užití opožděné neogotiky, nebo české novorenesance, v níž spatřovali sloh, který se „hodí pro poměry kutnohorské“.⁹⁰ Nakonec architektura moderny do města pronikla (první stavba v roce 1902), stejně jako velice brzy po dokončení restaurátorských projektů stihla jejich stavebníky i stavitele kritika. Nejvíce negativních reakcí vzbuzovala Láblerova přestavba Vlašského dvora, ale při těch příležitostech byla často věnována pozornost i obnově svatobarborského kostela, kterou podle Mockerových plánů Lábler vedl. Na počátku roku 1895 projednávala městská rada memorandum pražské Společnosti přátel starožitností českých,⁹¹ v němž se v souvislosti s těmito počiny píše o vandalství. Místní *Podvysocké listy*⁹² otiskly v roce 1897 německou kritiku restaurátorských prací v Kutné Hoře, kterou publikoval Jaroslav Kamper v listu *Politik*. Způsob obnovy kutnohorských památek v *Podvysockých listech* z 22. 8. 1896 ještě bránil Josef Braniš, ale o dva roky později na stránkách časopisu Křesťanské akademie *Method*, v níž patřil Josef Mocker k hlavním autoritám, Josef Braniš puristické přístupy k památkám přehodnotil (Braniš 1896: 78). Nakonec i sám Lábler v roce 1903 připustil, že některé výtky vůči jeho práci „byly snad na místě“ (Lábler 1903).

Závěr

Obnovy středověkých katedrál v 19. století náležely mezi významné společenské úkoly, a proto jejich zpětné sledování přináší řadu poznatků nejen o dobových myšlenkových a uměleckých proudech, ale také o společenských vizích. Restaurátorská činnost byla neoddelitelná od soudobého umění. Architekti a restaurátoři zároveň také navrhovali novostavby a uplatňovali v nich poznatky z průzkumu historických staveb, jejich stavebních technologií i tvarosloví.

Pro období historismu je v restaurátorské činnosti příznačný tzv. puristický přístup, který v praxi představoval „očišťování“ památek od mladších slohových doplňků a jejich přestavby a dostavby ve zvoleném historizujícím stylu – jeho módu, aby bylo dosaženo fiktivní úplnosti a stylové jednoty.⁹³ Smyslem puristického restaurování bylo uvedení objektu do původního stavu. Ovšem představa

⁹⁰ Z korespondence učitele Aloise Horáčka s městskou radou. Archiv stavebního úřadu v Kutné Hoře, město, čp. 521; cituje Švácha 1991: 426.

⁹¹ A. B. Černý, Zpráva jednatele o činnosti spolkové za r. 1894. *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 3, 1895: 58–60.

⁹² *Podvysocké listy* 8, 1897, 21, 22. 5. 1897.

⁹³ Tehdy se tento postup označoval jako restaurování, ale dnes by se považoval za rekonstrukci.

o původním stavu nebyla založena na vědeckém poznání toho, jak mohl konkrétní objekt v minulosti vypadat, ale na obecně stanoveném ideálním vzoru středověké katedrály. Tento středověký ideál odpovídal dobovým společenským potřebám, respektive očekáváním – společenské vizi návratu do „zlatého věku“. Puristické restaurování stavebních památek v 19. století bych přirovnala k uměleckým zásadám tvorby historického románu.⁹⁴ Puristicky restaurovaná památka měla sloužit, podobně jako historický román, k poznání (prožívání) dějin nebo jejich smyslu. Měla být objektem i nástrojem vyprávění dějin. V mysli návštěvníka (aktéra) měla vyvolávat pocit napětí mezi fikcí (ideálem) a historií, mezi příběhem, který v ní byl zobrazen, a dějinami. V první rovině měla obnovená památka představovat invenci, fikci; ve druhé historické poznání a s ním i dobové ideologické cíle, které byly průběžně korigovány restaurátorskými přístupy a postupy. A ve třetí rovině v ní měl být zobrazen nepřetržitý historický proces (pohyb dějin), který průběžně korigoval rovinu historického poznání. Puristické restaurování bylo jedním ze dvou trendů, které se proti sobě vymezily kolem roku 1850.⁹⁵

Nejvýznamnějším evropským představitelem purismu byl francouzský znalec středověké architektury a jejích konstrukčních systémů Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc (1814–1879). V roce 1858 vyšla jeho kniha *Entretiens sur l'architecture*, ve které představil svou představu ideálního kostela. Viollet-le-Duc odmítal v architektuře každou inspiraci, při níž by nespolečupůsobil rozum a logický postup. Jeho názory se šířily prostřednictvím knih užívaných při výuce i dalším (sebe)vzdělávání stavitelů – inženýrů i architektů. Jak upozorňuje Petrasová (1999: 71), v Čechách se teorie purismu opírala o názory francouzského archeologa Louise Viteta (1802–1873). Vitet byl za revoluce v roce 1830 jmenován inspektorem stavebních památek ministerstva vnitra a prosazoval obnovu středověkých katedrál, klášterů a hradů zničených za Velké francouzské revoluce. Překlad německé verze Vitetovy zprávy o restaurování francouzských památek z roku 1831 publikoval K. V. Zap v roce 1834 v rámci svého textu *Zachování starožitných památek, především stavitelských*, kde je uveden zcela konkrétní návod, popis technik, materiálů a příkladů. Puristický přístup v restaurování stavebních památek převládal až do osmdesátých let 19. století a dnes je obvykle hodnocen

⁹⁴ Aplikuji definici historického románu, jak ji formulovali Hrbata – Procházka 2005: 233.

⁹⁵ Ve druhém – opozičním – směru restaurování památek se kladl důraz na hodnotu stáří památky. Namísto dostaveb se požadovala preventivní péče, údržba a konzervace dochovaného stavu. Jeho hlavními představiteli byli britští umělečtí kritici a sociální i výtvarní reformátoři John Ruskin (1819–1900) a William Morris (1834–1896). V praxi památkové péče v Rakousku se v této době britský směr neuplatnil.

negativně. Jak však výstižně poznamenal J. Vybíral (2002: 23), jeho alternativou nebyla ve stavební praxi konzervace, ale likvidace a rekonstrukce, *de facto* nově postavená stavba v historizujícím stylu na historickém místě. Představitelem purismu v Čechách byl německý architekt Bernhard Grueber, vídeňský architekt Friedrich Schmidt a Schmidtův žák Josef Mocker a posléze i jeho nástupce Ludvík Lábler. Obnova památek byla pro tyto architekty paralelou jejich vlastní historizující tvorby.

Ve společenském kontextu 19. století se ustavovala hodnota památky nejdříve jako reliktu minulosti domova, vlasti, a posléze jako umělecká reprezentace národní minulosti a svérázu. Jako památka vlasti byl kostel sv. Barbory v Kutné Hoře nejdříve jen ojedinělým „klenotem“, ale postupně byl prezentován v souboru národního dědictví.⁹⁶ Kutnohorský kostel však neměl silný a kontinuální historický příběh jako katedrála sv. Víta v Praze. K jeho zařazení mezi katedrály došlo až v procesu národního hnutí, kdy se začal utvářet a šířit jeho umělecko-historický a zároveň národní význam. Nebyl to tedy církevněprávní význam, ani zemský význam, ale umělecko-historická analýza a interpretace architektury kostela jako stavby Petra Parléře, architekta chóru svatovítské katedrály a kostela sv. Bartoloměje v Kolíně. Národní význam kostela sv. Barbory pak byl dále prohlubován v historických naracích snahou definovat nejen Petra Parléře, ale i jeho další architekty (Matyáše Rejska a Benedikta Rieda) jako Čechy – podle místa narození, nebo alespoň působení. Od této bohemizace architektů byl už jen krok k bohemizaci stavebního stylu, respektive fáze gotiky, se kterou byli spojeni. To, že i architektura je svého druhu narace, je názor, který má své kořeny hluboko v minulosti.⁹⁷ V období historismu a v kontextu národních příběhů docházelo k postupnému odhalování nových národních témat v architektuře a s nimi i argumentů pro aktivní ochranu a obnovu středověkých staveb jako kořenů křesťanské podstaty místa, země, národa a případně státu. Národní významy konkrétních historických slohů nebo jejich módů byly založeny na přesvědčení, že architektura je komunikační prostředek. Architektura setrvala

⁹⁶ „Ze své definice je pojem dědictví netečný k procesu umělecké či institucionální tvorby. Ztožníme-li však tento pojem s tím, co bylo nabyto, předpokládáme pro něj věčnost a přijímání kultury vepsané do času: na jednu stranu řeší mechanismy předávání završeného díla – uměleckého předmětu či památky – z generace na generaci a ověřuje jeho původ; na druhou stranu přispívá k tomu, že se dílo zařadí do kontinuity nějaké tradice, ale s jakousi novou významovou investicí, která je odlišná od díla jiného a která nabízí jeho nové „čtení“ – oficiální posvěcení umělecké nebo historické hodnoty, obnovování, restaurování či nová interpretace podle chuti doby – a konečně zaměření na regionální či národní symbolický aspekt“ (Lamy 1998: 169).

⁹⁷ Výslovně na tom byla založena *architecture parlante* v polovině 18. století ve Francii.

ve společenském vědomí jako způsob (zviditelnění) společenské reprezentace. Obdobně pak sloužila jako výraz (a reprezentace) státu a národa. Tyto vazby jsou založeny na hegeliánském názoru, že umění a kultura nejsou produktem lidské aktivity, ale výsledkem a specifickým stupněm vývoje absolutního ducha. Tento absolutní světový duch se projevuje konkrétními způsoby v jednotlivých národech a kultura a umění jsou klíčem k pochopení těchto procesů (Švácha 1986: 143).

Od příprav k restaurování a dostavbě svatobarborského kostela až do jeho vysvěcení 15. října roku 1905 uběhlo šedesát let. To byla doba, během níž se podařilo téměř opuštěnou městskou kapli uvést do jejího druhého života v kontextu evropské kultury. Přispěla k tomu v nemalé míře i zvláštní okolnost, že nebyla v majetku městské duchovní správy, ale státu, takže dotace na obnovu a dostavbu mohli aktéři tohoto dění požadovat jednak od říšské rady Rakouského císařství a zároveň i od zemského sněmu Českého království. Tím se těmto činitelům nabízely širší zemské a říšské rámce, do nichž mohli kutnohorskou stavbu uvádět. Postupně konstruované dějiny této sakrální stavby a analýza a interpretace jejího architektonického typu jim zároveň umožňovaly zařadit se skrze ni do evropského katedrálního hnutí. Na začátku uvádění této stavby do jejího druhého života byla tedy romantická vize katedrály nad městem, kterou sdílel úzký okruh kutnohorských vlastenců a na konci tohoto procesu politická reprezentace mladočechů – mezitím celá škála vývoje národních zájmů a českoněmeckých vztahů. Jak jsme mohli sledovat díky knize Karla Vorlíčka, tak nikoli jen narace na poli umění a vědy, ale především zprvu národněromantické historiografické konstrukty a posléze národovecké politické strategie utvářely umělecký ideál, který pak sledovaly a ztvárňovaly konkrétní Mockerovy a Láblerovy puristické projekty restaurování a dostavby kostela.⁹⁸ Síla těchto narácí zprvu stavbu uvedla do širších uměleckých a historických kontextů, přispěla k hlubšímu zájmu o výzkum její historické a umělecké hodnoty, avšak v závěru 19. století ji izolovala od vědeckého i uměleckého vývoje pozdního historismu a nastupující moderny, kdy se již kriticky pohlíželo na Mockerův a Láblerův přístup k historickým památkám. Síla narácí se tedy v tomto případě potvrzuje a zároveň ukazuje v dobrém i zlém.

---

⁹⁸ Názorným příkladem tohoto postupu je výběr řešení západního průčelí kostela. Nerozhodovalo se podle toho, jak původně vypadalo nebo bylo zamýšleno, ale co by bylo v dané chvíli „důstojné“ a co nikoliv.

Blanka Altová absolvovala studium historie, dějin a teorie umění na Filosofické fakultě UK a historické antropologie na Fakultě humanitních studií UK v Praze. Působí jako odborná asistentka na Fakultě humanitních studií UK. Tématům z uměleckého dění v Kutné Hoře se věnuje dlouhodobě. V roce 2000 společně s Helenou Štroblovou připravila k vydání knihu *Kutná Hora*, autorsky se podílela na její části nazvané *Kutná Hora a umění*. Kutná Hora byla i tématem její dizertační práce *Město jako obraz* a dalších studií publikovaných v časopisech *Lidé města* nebo *Antiqua Cuthna*. Kontakt: altovabl@gmail.com

Použitá prameny a literatura

- Státní okresní archiv Kutná Hora, osobní fond J. J. Štětky, 1825-1878 (1938).
Státní okresní archiv Kutná Hora, archiv města Kutná Hora, městský úřad.
- Altová, Blanka. 2009. „Město Kutná Hora jako český barokní prostor?“ *Lidé města* 11, 2009, 1: 3–68.
- Balbín, Bohuslav. 1689. *Miscelanea historica regni Bohemiae III*. Praha.
- Bartlová, Milena. 2009. *Naše, národní umění*. Brno: Barrister & Principal.
- Bartlová, Milena. 2010. „Tajemství svatovítského triforia.“ *Dějiny a současnost* 2010, 1: 6.
- Bisingerová, Marie. 2010. „František Stáně 1814–1897.“ *Krásné město* 4, 2010: 8.
- Braníš, Josef. 1889. „Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře.“ *Památky archeologické a místopisné* 14, 1887–89: 35–39.
- Braníš, Josef. 1891. *Chrám sv. Barbory v Hoře Kutné*. Kutná Hora.
- Braníš, Josef. 1898. „O gotickém slohu kostelním.“ *Method* 24, 1898: 76.
- Budil, Ivo T. 1995. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton.
- de Certeau, Michel. 1996. *Vynalézání každodennosti*. Praha: CEFRES.
- Dačický z Heslova, Mikuláš. 1996. *Paměti I.–II*. Ed. Josef Janáček. Praha: Akropolis.
- Emler, Josef. 1869. „Řemeslničtí pořádkové pražští v 16. století.“ *Památky archeologické a místopisné* 8, 1869: 515–50, 581–595.
- Gaži, Martin. 2010. „Římští katolíci mezi ‚barokním‘ katolictvím a ‚moderním‘ katolicismem.“ Pp. 16–95 in Zdeněk R. Nešpor a kol.: *Náboženství v 19. století. Nejcirkvěvnější století, nebo období zrodu českého ateismu*. Praha: Scriptorium.
- Grueber, Bernhard. 1856. *Charakteristik der Baudenkmale Böhmens*. Wien – Prag: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei.
- Grueber, Bernhard. 1861. „Die Allerheiligencapelle mit dem Bauhaus zu Sedletz.“ *Mitteilungen der K. K. Zentralkommission* 6, 1861: 227.
- Grueber, Bernhard. 1861. „Die Baudenkmale der Stadt Kuttenberg in Böhmen.“ *Mitteilungen der k. K. Zentralkommission* 6, 1861: 223–232, 254–267, 284–295, 313–325.
- Grueber, Bernhard. 1869. *Die kathedrale des hl. Veit zu Prag und die Kunsttätigkeit Karls IV*. Prag: O. Beyer.
- Gruber, Bernhard. 1879. *Die Kunst des Mittelalters in Böhmen I.–IV*. Prag: Kar Gerold's Sohn.

- Hejnic, Otakar. 1912. *Komu přísluší patronát nad velechrámem sv. panny Barbory v Kutné Hoře*. Kutná Hora: Obec.
- Herain, Jan. 1889. „Beneš Lounský jinak Benedikt Reta z Pístova, královský kameník a jeho rod.“ *Památky archeologické* 14, 1887–89: 497–500, 563–570.
- Horský, Jan. 2009. *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*. Praha: Argo.
- Hrbata, Zdeněk – Procházka, Martin. 2005. *Romantismus a romantismy*. Praha: Karolinum.
- Hroch, Miroslav. 2009. *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních národů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Chytil, Karel. 1884. „Význam a výklad stěnomaleb v chrámu sv. Barbory v Hoře Kutné.“ *Památky archeologické a místopisné* 12, 1881–84: 281–284.
- Kesner, Ladislav (ed.). 2005. *Vizuální teorie. Současné anglo–americké myšlení o výtvarných dílech*. Jinočany: H & H.
- Kořalka, Jiří. 1996. *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*. Praha: Argo.
- Kořínek, Jan. 1831. *Jana Kořínska Staré paměti kutnohorské...* Ed. J. F. Devoty. Praha: J. F. Dewotý.
- Kořínek, Jan. (2000). *Staré paměti kutnohorské*. Eds. A. Stich – R. Lunga. Praha: NLN.
- Kroupa, Jiří. 2001. „Úvod“. Pp. 15–27 in *Dějiny českého výtvarného umění III/2, 1780–1890*. Praha: Academia.
- Kurka, Josef. 1915. *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecéze litomyšlská*. Praha: vl. n.
- Kutnar, František. 2003. *Obrozenecké vlastenectví a nacionalismus*. Praha: Karolinum.
- Lábler, Ludvík. 1903. „Kutná Hora a její památky stavitelské.“ *Architektonický obzor* 2, 1903: 2–14.
- Lamy, Yvon. 1998. „Od památek k dědictví. Materiály pro politické dějiny ochranné činnosti.“ Pp. 169–193 in *Politika paměti*. Praha: CEFRES.
- Lier, Jan. 1890–91. „Umělecká výstava II.“ *Zprávy spolku inženýrů a architektů* 25, 1890–91: 264–266.
- Machalíková, Pavla. 2005. *Objevování středověku. Tři kapitoly k recepci gotického umění v Čechách v pozdním a raném 19. století*. Praha: Artefaktum.
- Michel, Bernard. 2010. *Praha město evropské avantgardy 1895–1928*. Praha: Argo.
- Mikovec, F. B. – Zap, K. V. 1865. *Starožitnosti a památky země české*. Praha: I. L. Kober.
- Nešpor, Zdeněk R. 2009. *Encyklopedie moderních evangelických (a starokatolických) kostelů Čech, Moravy a českého Slezska*. Praha: Kalich.
- Niklas, Josef – Šanda, František. 1865. *Slohy stavitelské od nejstarších dob až po dobu nynější*. Praha: I. L. Kober.
- Nipperday, Thomas. 1968. „Nationaleidee und Nationaldenkmal in Deutschland im 19. Jahrhundert.“ *Historische Zeitschrift* 206, 1968: 529–585.
- Petrasová, Taťána. 1994. „Sklomalby Františka Urbana v chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře.“ *Zprávy památkové péče* 54 1994, 7: 236–239.
- Petrasová, Taťána. 1997. „Romantické přestavby pražské Staroměstské radnice a jejich význam pro počátky pražské neogotiky.“ Pp. 137–147 in Marie Mžýková (ed.):

- Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice.* Sychrov: Zámek Sychrov.
- Petrasová, Taťána. 1999a. „Petr Parlér a Josef Mocker – Stavitelé chrámu a tradice.“ *Architekt* 1999, 9: 58.
- Petrasová, Taťána. 1999b. *Josef Mocker, 1835–1899, stavitel katedrály.* Praha: Správa Pražského hradu.
- Petrasová, Taťána. 2009. „Hlava šestá. 1780–1918.“ Pp. 522–624 in *Veliké dějiny zemí Koruny české. Architektura.* Praha – Litomyšl: Paseka + Artefactum.
- Petrasová, Taťána – Kostlíková, Marie. 1999. *Jednota pro dostavení Chrámu sv. Víta na Hradě pražském I. 1842–1871.* Praha: Správa Pražského hradu.
- Pospíšil, Aleš. 2005. „Gotický plán chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře ze sbírky vídeňské Akademie výtvarných umění (č. 16841).“ *Průzkumy památek* 12, 2005, 1: 91–95.
- Pospíšil, Aleš. 2009. *Zmizelá Kutná Hora.* Praha – Litomyšl: Paseka.
- Provaz, Lukáš. 2010a. „Bedřich Pacák 1846–1914.“ *Krásné město* 4, 2010: 6.
- Provaz, Lukáš. 2010b. „Karel Vorlíček 1844–1922.“ *Krásné město* 4, 2010: 12–16.
- Putna, Martin C. 1998. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918.* Praha: Torst.
- Rak, Jiří. 2000. „Katolicismus v názorech české vlastenecké společnosti v 19. století.“ Pp. 24–41 in Roman Musil – Aleš Filip (eds.): *Zajatci hvězd a snů.* Praha: Argo.
- Řehák, Jan J. 1879. *Kutná Hora a její okolí.* Kutná Hora: K. Šolc.
- Řezníková, Lenka. 2004. *Moderna & historismus.* Praha: Libri.
- Schama, Simon. 2007. *Krajina a paměť.* Praha: Argo + Dokořán.
- Schorske, Carl E. 2000. *Vídeň na přelomu století.* Brno: Barrister & Principal.
- Štětka, Josef J. 1844. Chrám sv. Panny Barbory v Kutné Hoře. Pp. 161–168 in P. M. Veselý (ed.): *Almanach Horník.* Kutná Hora: vl. n.
- Štroblová, Helena – Altová, Blanka. 2000. *Kutná Hora.* Praha: NLN.
- Švácha, Rostislav a kol. 1986. *Kapitoly z českého dějepisu umění II.* Praha: Odeon.
- Švácha, Rostislav. 1991. „Kutnohorská architektura období historismu a moderny (1851–1918).“ *Umění* 34, 1991: 402–435.
- Taleb, Nassim N. 2011. *Černá labuť.* Praha – Litomyšl: Paseka.
- Ullmann, Ernst. 1987. *Svět gotické katedrály.* Praha: Vyšehrad.
- Vavák, František J. 1918. *Paměti III.* Ed. J. Skopec. Praha: Dědictví Sv. Jana Nepomuckého.
- Veselský, Petr M. 1938. *O životě a působení MUDr. Jos. Jar. Štětky.* Kutná Hora: Rada města.
- Veselý, Dalibor. 2008. *Architektura ve věku rozdělené reprezentace.* Praha: Academia.
- Vlček, Pavel a kol. 2004. *Encyklopedie architektů, stavitelů a kameníků v Čechách.* Praha: Academia.
- Vorlíček, Karel. 1905. *Dějiny restaurace a dostavby velechrámu sv. Panny Barbory v Hoře Kutné 1884–1905.* Kutná Hora: Archeologický sbor Vocel.
- Vybíral, Jindřich. 2002. *Česká architektura na prahu moderní doby.* Praha: Argo.
- Wagner-Rieger, Renate. 1970. *Wiens Architektur im 19. Jahrhundert.* Wien: Österr. Bundesverl. für Unterricht, Wissenschaft und Kunst.

- Wernicke, Ewald. 1881. „Meister Benesch von Laun ein Deutscher.“ *Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit* 24, 1881: 97–103.
- Wittlich, Petr. 2008. *Literatura k dějinám umění. Vývojový přehled*. Praha: Karolinum.
- Wocel, Jan. E. 1858. Bericht über eine kunstarchäologische Reise in Böhmen und Mähren. *Mittheilungen der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* 3, 1858.
- Wocel, Jan E. 1859. „Chrám sv. Barbory v Kutné Hoře.“ *Památky archeologické a místopisné* 3, 1859: 81–86, 111–124.
- Zap, Karel V. 1860. „List kamenického cechu Starého Města Pražského Kutnohorským z roku 1489.“ *Památky archeologické a místopisné* 4, 1860: 87.
- Zatloukal, Pavel. 2002. *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc: Muzeum umění.